

ՅԱԿՈԲ ՊՏԴՈՒՆԻ

ՅՈՒՆՈՒԶԻ

ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

1935

ՅՄ. ԱՆԻ. Ա. ԷՐԱՐԵՃԵԱՆ ՀԱԼԻՄ

9(47.925)
7-91

2010 - 01

ՅԱԿՈԲ ՊՏՂՈՒՆԻ

967.9251

7-91

ՖՈՒՆՈՒԶԻ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

7952-
1869
89

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
1935
ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՅՄ. ԱՆԻ. Ա. ԷԲՄԻԹՅԱՆ ՀԱՄԵՐ

3 07. 2013
3 07. 2013

19852

ՏՊԱՐԱՆ ԱՆԻ
ԱԻԵՏԻՍ ԷՔՄԷՔՃԵԱՆ
Սալիպէ, Թիւ 21
Հալէպ - Սուրիա

Ձ. 68807-68

Մասնագիտական Ցանձնախումբ
Հ. Բ. Ը. Մ, - Հալէպ Փոստարկ 348
Նուիրաճու Միշ. Չախչախ
Գրեգորյան

ՅԱԿՈԲ ՊՏՂՈՒՆԻ
(Ծնած է Ֆոնուզ 1869/ին)

Նախ քան մեր Ֆոնուզի գաւառաբարբառով պատմութիւնները. չմոռնանք յիշելու, որ Ֆոնուզ գիւղը բուն «Ունիւա» ըստած 900 տնուոր քաղաքի բնակիչներէ կազմուած գիւղ մըն էր. իսկ բուն Ունիւան այժմ կը մնայ աւերակ և խոպան: Ֆոնուզն ալ ներկայիս ոչ եւս է:

Բուն Ունիւայ աւերակներուն մէջ, մինչև վերջին օրերը 40—50 տուն Ֆոնուզցի կը բնակէր և կը կոչուէր Հին-Գիւղ. այս Հին-Գիւղը կը գտնուէր Զէյթունի արեւմտեան կողմը, 6 ժամ հեռաւորութեամբ. իսկ Ֆոնուզ գիւղը Հին-Գիւղէն 15 վայրկեան դէպի արեւմտեան կողմն էր: Հին-Գիւղի առջև, այսինքն կիցը կը գտնուէր հինաւուրց մնացած, Հեթում թագաւորի բերդը. իսկ ետեւը հիւսիսային արեւմտեան կողմը 5 վայրկեան միջոցով, բարձունքի մը գագաթը կը գտնուէր հին ժամանակէ մնացած Ս. Կարապետի վանքը: Այս բոլորի մասին մանրամասն ծանօթութիւններ պիտի գտնէք, «Ֆոնուզի Ծաղկեփունջ» անուն պատմութեան մէջ:

Արդ, առ այժմ պիտի դոհանանք այսչափով ծանօթացնել Ֆոնուզը և Ունիւան. իսկ ապագային լիայոյս ենք, որ պիտի կարենանք տալ, ըստ կարելոյն դոհացուցիչ ծանօթութիւններ՝ մեր հետաքրքիր ընթերցողներուն:

..

Տարիներ առաջ, երբ դեռ բնակեր չէինք եղած, կ'ապրէինք մեր պապենական հողերուն վրայ, մեր բնագաւառի զանազան կէտերը այցելող մը բարձրու և տարազներու այլազանութեան հետ պիտի տեսնէր նաև բարբառներու այլազանութիւն մը:

Այդ գաւառաբարբառները որչափ ալ յաճախ օտարօտի ու մասամբ ալ անհասկնալի ընդհանրութեան, սակայն ունէին իրենց անուշութիւնները. ատոնց մէջ ցեղն էր, որ կը պատկերանար իր խրոխտ, ըմբոստ, ու երբեմն ալ գորովոտ եղանակաւորումներովը:

Այսօր անհետանալու վրայ են ատոնք ու սերունդ մը վերջ թերեւս ոչ մէկ գաւառաբարբառ խօսուի այլևս: Այդ սրբազան նշխարները բոլոր հետաքրքիր ընթերցողներուն ներկայացնելու համար, մեր հայրենակից Պ. Յակոբ Պողոսեան, աշխատած է գրի առնել Պոնուզի գաւառաբարբառով մի քանի համառօտ և երգիծական պատմութիւններ և ներկայ աշխարհաբար լեզուով ալ տալ անոնց թարգմանութիւնը: Որովհետեւ, երբեմն գաւառաբարբառներու մէջ կան այնպէս բառեր, որոնք բնականաբար հին գրաբարէն մնացած են նոյնութեամբ. ոմանք ալ քիչ աղաւաղեալ, ցարդ կը գործածուին: Ահա այդ բառերը իրենց թագուն տեղերէն երեւան հանելու մտօք թարգմանուած են պարզ աշխարհաբար լեզուի:

Ինչպէս ըսած էինք Պոնուզ գիւղը կը գտնուէր Ձէյթունի արեւմտեան կողմը 6 ժամ հեռաւորութեամբ և կը յիշուէր պատմականօրէն Ուլնիա անունով:

Ահա թէ ուսկից ծագում առած է այդ և Պոնուզ անունները, և թէ որոնք են անոր հիմնադիրները. վերջապէս այս գիւղին կենսագրականը, անոր քաջագործութիւնները, գրի առնուած է վերոյիշեալ մեր հայրենակիցին ջանասիրութեամբը, որը կը բաղկանայ մօտ 300—350 էջերէ, ունենալով իր մէջ շատ մը պատկերներ: Այդ պատմութեան անունը պիտի ըլլայ «Պոնուզի Մաղկեփունջ», որուն մէջ պիտի ներկայանայ մօտ 600

տարուայ հնութիւն մը, անշուշտ աւանդական պատմութիւններէ բաղկացեալ:

Պոնուզն ալ ունեցեր է իր կարգին շատ մը հերոսներ և երեւելի անձեր. ինչպէս են՝ Տ. Նիկողայոսեայ, Խորխորունին և Տ. Բարթողիմէոս Մ. Վրդ. Թագաճեանը:

Արդ, վերոյիշեալ «Պոնուզի Մաղկեփունջ» գրքոյկը ի լոյս ընծայելու նպատակաւ, հիմնուած է Պոնուզի Մաղկեփունջ անունով ընկերութիւն մը զուտ ֆոնուզցիներով*) Ահա սոյն բարի նպատակին համար պատրաստուած է նաեւ ներկայ «Պոնուզի Գաւառաբարբառ» անուն գրքոյկը մասամբ ի նպաստ միւսին հրատարակման: Ուստի կը խնդրուի յարգելի ընթերցողներէն նկատի ունենալ հեղինակին միջակ ուսումնունենալը և ներող գտնուիլ անոր գրական թերութիւններուն,

Ուրեմն, սիրելի հայրենակիցներ և յարգելի ընթերցողներ, մի՛ զլանաք այս գրքոյկէն մէկ մէկ հատ ունենալէ, մի խնայէ՛ք ձեր փաբրիկ մէկ նուէրը մեզ շնորհելէ վստահ ըլլալով, որ պիտի վերակենդանացնէք անհետացած քաջարի գիւղի մը անունը, և քաջալերած պիտի ըլլաք ամէն անոնք, որոնք ջանացած են այս նուիրական ձեռնարկին զաղափարը առաջին անգամ ունենալ, որոնց մէջ առաջին զնահատելի տեղը կը զրաւէ Պ. Պողոսեան:

Չմոռնանք ըսելու, որ ամենայն սիրով տեղ պիտի տրուի «Պոնուզի Մաղկեփունջ» պատմութեան մէջ բոլոր անոնց, որոնք տեղեկութիւն տալ կը փափաքին Ուլնիոյ մասին:

Հալէպ, 1935

Ֆ. Ծ. Ը. ՎԱՐՉՈՒԹԻԻՆ

*) Պր. Ներսէս Գէորգեան, Ֆ. Մ. Ընկերութեան, առաջին մասնակցողներէն մէկն է:

Սիրելի հայրենակիցներ, զրքոյիս յառաջաբանին մէջ դնահատած էք իմ աշխատասիրութիւնը և բարձրացուցած իմ արժանիքը, թէպէտեւ արժանի չեմ այդքանին, Որովհետեւ մինակա չի պիտի կարենայի ի զլուխ հանել այս գործը եթէ դուք չի փութայիք ինձ օժանդակել, Ամէն ոք ունի իրեն համեմատ ծառայութիւն մը, երբ չլլանսր իւրաքանչիւրը իր ծառայութիւնը կատարելու պարտականութեան մէջ, սկսուած գործը չուտով կ'աւարտուի: Ուրեմն ես չեմ այս գործը յառաջ տանողը, այլ ձեր մէկ հոգի, մէկ մարմին մէկ զաղափարով միանալն է, որ ես կարողացած եմ հասնիլ ձեր գնահատանքին, ու արժանացած եմ ձեր ազնիւ համակրանքին:

Կանխապէս անկեղծ շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ բոլոր իմ այն հայրենակիցներուն, որոնք ջանացած են հասցնելու զիս իմ փափաքին և տակաւին կ'աշխատին, ալ աւելի բարձրացնել մեր անհետացած հայրենիքին արժանիքը և անոր հերոսներուն յիշատակութիւնները:

Չմոռնանք յիշելու, որ Ֆ. Ծ. Ընկերութիւնը հիմնուած է 1932, Հոկտ. 2ին, Հալէպաբնակ Ֆոնուզցիներու միջեւ, Տ. Բարթողիմէոս Ծ. Վրդ. Թագաճեանի հաւանութեամբ՝ մեր մահացած հայրենիքը՝ Ֆոնուզի անունը կարենալ վերակենդանացնելու համար:

Առաջին անգամ մասնակցողներն են Պարոնայք Եղիա Ալաճաճեան, Մանուկ Գապչանեան, Կարապետ Պօղեան, Միսաք Մարգարեան, Սարգիս Մաղլըմեան, Մանուկ Պալեան (առաջին վարչական մարմինները): Իսկ անդամակիցներն են Պետրոս Գարակէօղեան, Յովնան Գապչանեան, Մինաս Գապչանեան, Յակոբ Ալաճաճեան,

Յովսէփ Աշքեան, Յարութիւն Ղայանեան, Մարտիրոս Գոճաեան, Պետրոս Պողոսեան և էմմանուէլ Փրթրդեան: Ունինք ներկայիս նաեւ մասնաճիւղեր, Գրըրդեան, Սուէտիա, Ամերիկա, Երուսաղէմ, Պաղատա և այլուր: Այս վերջինն ալ առաջին առիթով փութա-ցուցած է իր օժանդակութիւնը սոյն խիստ գովելի և նուիրական գործը՝ որ առաջ յաջողցնելու համար, ինչպէս յիշած ենք արդէն Ֆոնուզի «Կոչ»-ին մէջ:

Պիտի յիշուին նաեւ բոլոր մասնակցողներուն անունները՝ Ֆոնուզի Մաղկեփունջ, պատմութեան մէջ: Նմանապէս պիտի յիշուին նաեւ բոլոր անոնց անունները սեւ էջերու մէջ, որոնք չեն ուղեր մասնակցիլ այս բարի նպատակին:

ՀԵՂԻՆԱԿ

Գեր. Տ. Բարթողիմէոս Մ. Վրդ. Թաղաճեան	11	
օրինակ «Ինքնակենսոյրթ» գրքեր որ կ'արժէ	825	Ս. Դ.
Դարձեալ՝ Տ. Բարթողիմէոսէ	125	»
Ստեփան Բիւշարեան (Երուսաղէմ)	100	»
Վարդան Մահտեսի Ներսէսեան	100	»
Եղիա Ալաճաճեան (*) Մաղկեփունջի քլիշէն	80	»
Տիկ. Սիրանոյշ Յ. Պաղունի	56	»
Մանուկ Դնգիկեան	22	»
Այս տողերը գրողը, 1 օրինակ կաշեկաղմ		
* Թորոս Լեւոնի, Պատմութիւն մը, որ կ'արժէ	30	»

(*) Ֆոնուղի ամենահարուստ գերդաստանէն վերապրող միայն այս վեհանձն երիտասարդը ողջ մնացած է, և ունի իր կարգին բաւական խիզախ գործունէութիւններ, որոնք պիտի գրուին Ֆ. Ծ. պատմութեան մէջ կարելի եղածին չափ մանրամասնութեամբ: Միանգամայն Ֆ. Ծ. Ընկերութեան ատենապետն է ակիրքէն ի վեր և փարած է ու ամէն ջանք կը թափէ այս սուրբ գործը յառաջացնելու համար:

S. ՆԻԿՈՂՈՍ ԵՊՍԿ. ԽՈՐՀԱՐԱՐԱՐ ՓՈՆՈՂԻ
(ՏԷԼԻ Մահաբա) վանահայր Փոնուզի
Ծնած է Փոնուզ 1833 Վախճ. 1911/ին

S. ԲԱՐԹՈՒՂՅԱՆ ՄԷՐՈՍՎ. ՎԻԴ. ԹԱԳԱՃՆԱՆ
(Վեղարաւոր Հերոսը) վանահայր Փոնուզի
Ծնած 1850 և վրդ. 1888/ին Փոնուզ

Տ Է Լ Ի Մ Ա Հ Ր Ա Ս Ա Ն

ԵՒ ՎԵՂԱՐԱՐԱՐ ՀԵՐՈՍԸ

Թէպէտեւ շատ էջերու մէջ յիշուած են, այս զոյգ ժայռի առիւծներուն քաջագործութիւնները. սակայն և այնպէս չատեր թերեւս տակաւին անոնց պատկերներն իսկ չեն տեսած և ոչ ալ անոնց քաջագործութիւններուն տեղեակ են այնչափ որքան մենք։ Ուստի հարկադրուեցանք ցոյց տալ, այս պողպատասիրտ, կրակ ու բոց անձերուն պատկերները քով քովի դնել և տալ անոնց զանազան խիզախ քաջագործութիւններուն գէթ համառօտ մի նկարագրականը՝ որովհետեւ անոնց մասին ամփոփ, խնամեալ և ամբողջական աշխատասիրութիւն մը ցարգ լոյս չէ տեսած։

Փոնուզի վանահայր Տէր Նիկողոս Եպս. Խորխորունին էր, «Տէլի Մահաբա» տիտղոսաւոր մարդը, որ կը սարսափեցնէր ժամանակին Փոնուզի չըջակայքը գտնուող թուրքերն ու 10—12 ժամ հեռաւորութեամբ հեռու բնակող աւաղակ Չէրքէզները. ահա այս պատճառաւ իսկ թուրքերը բողոք կը բարձրացնէին Սուլթան Համիտին, որպէսզի մէջտեղէն վերցնէ այս անունը, որ կարենան ազատիլ այս գողիաթէն...։

Օրին մէկը Նիկողոս Եպս. Ս. Պատարագ մատուցած պահուն կ'իմանայ թէ Չէրքէզները հողագործին ձեռքէն եղները տարած են։ Անմիջապէս զգեստը կը հանէ ու կ'ըսէ Սարկաւագ Կարապետին. «Դուն Նշան ըրէ՛ պատարագը դադրեցուցած տեղերնիս...»։

Իր հետ կ'առնէ ձինէ վիղեան Խաչատուրը, Ալըխենց Պուտուն, Թօփախենց Պուտուն (Պետրոս), Դնդիկ Փաշոսը և Հաճիենց Համբարձումը, զինուած ճամբայ կ'ել-

լեն. վերջապէս «էյէր Պէլ» ըստեած վայրը Զէրքէզներուն մօտ կը հասնին, կը կապեն անոնց թեւերն ու եզներուն հետ միասին կը բերեն վանք: Եպիսկոպոսը, Զէրքէզները եզներուն հետ միասին կը դնէ ակոսը, առջեւին կը թափէ քիչ մը յարդ... ու կ'ելլէ խորանին առջեւ և նորէն զգեստը հագնելով կը սկսի պատարազը մատուցանել նոյն դադրեցուցած տեղէն... «Խաղաղութեամբ քու Գրիստոս փրկիչ մեր, որ ի վեր է քան զամենայն միտա և զբանս ամրացոյ զմեզ և աներկիւղ պահեայ ամենայն չարէ...»:

Երբ պատարազը կ'աւարտի կ'ըսեն իրեն. «Սրբազան, այս ի՞նչ էր քու ըրածդ, պատարազը կէս ձգեցիր ու եզներուն ետեւէն վազեցիր...»: Իսկ սրբազանը կը պատասխանէ. «Զաւակներս Գրիստոս չի փախիր, բայց այս... անօրէնները, եթէ չի հասնէինք եզները պիտի փախցնէին. իսկ հիմա Գրիստոսին ալ խաբէրը խօշ ըրի, եզներն ալ աղատեցի, և այդ... անօրէններուն ալ հիմա՞նուկ վարձքերը պիտի տամ...»:

Ահա ասոր պէս բաղձաթիւ գործերու առթիւ այլ եւս Սուլթան Համիտի ականջները բողոքներով լեցուած էին: Համիտ միշտ կ'ըսէր. «Երեք փուշեր ունիմ. մէկը ճակատս, մին ոտքս ու միւսն ալ կուրծքիս վրայ խրուած...»: Ըսել կ'ուզէր՝ Զէյթուն, Փռնուզ և Հաճըն. ուստի առիթին կը սպասէր, որ այդ «փուշեր»ը անջատէր մարմնէն և այդպէսով յագեցնէր իր անյագ տենչը: Հայերու բորենին գիշեր ցորեկ քունն էր կորսուցուցած, այդ պուտ մը քաջարի հայութիւնը բնաջնջելու համար միջոցներ մտածելով, մանաւանդ հայութեան կեանքն ու յոյսը՝ Զէյթուն արծուաբոյնը քանդելու տենչով կը տանջուէր: Ահա այդ օրերուն, զրայ

հասած էր 1879ի Ռուս-թուրք պատերազմը: Դժբախտաբար այդ տարին Զէյթուն զսպած էր իր քաջ և յաղթական բազուկը և չէր ուզեր իր սուրը շարժել թշնամւոյն դէմ. բացի Պապիկ փաշայէն որ ունէր 100 կարօճներ: Իսկ Փռնուզի վանահայր Նիկողոս Եպս. առանձին մնալով ձերբակալուած էր Աւաղ-Կալ ըստեած գիւղին մէջ (Զէյթունի արևմտեան կողմը, մէկ, մէկ ու կէս ժամ հեռու) և անկից տարուած էր Հալէպ, ապա Պոլիս:

Սուլթան Համիտ կ'ուզէ Տէլի Մահրատան անձամբ տեսնել և ապա հասնիլ հրէշաւիպ ըղձանքին: Հրաման կ'ընէ, որ իր առջեւ բերուի ու ինքը վարագոյրի ետեւէն գիտէ: Կը կատարուի հրամանը և մապէ՜յ ն կը հանուի Եպիսկոպոսը, ընկերակցութեամբ թագաւորի սիրելի նախարար՝ Նէճիպ Մէհմաճէ փաշայի. («Կանթեզ» Ա. տարի, թիւ 1, էջ 2):

Սուլթան Համիտ երբ կը տեսնէ այս առիւծակերպ մարդը սաստիկ զայրացած կը հրամայէ, որ անմիջապէս տանին այդ հսկայ լեռնակա՛նը և...:

Նախարար Նէճիպ Մէհմաճէ փաշան կը տանի զայն իր սենեակը. բայց Սուլթան Համիտ չկարենալով ինքզինք հանգստացնել, բոցեր կը ժայթքեցնէ իր հայատեհաց եւրէն: Վերջապէս հրաման կ'ընէ որ դարձեալ բերուի իր քով. սակայն անոր գիմացն ալ կրկին կախել կու տայ վարագոյր մը որպէսզի չի տեսնէ անոր ըմբոստ դէմքն ու կեցուածքը:

— Նիկողոս, դուն ինչո՞ւ իմ գորքերս ջարդեցիր...:

— Տէր թագաւոր, ես քու գորքերդ չի ջարդեցի. իմ ջարդածները անհաւատներ էին, որոնք արդարութիւնը չուզեցին ճանչնալ. մեր սրբութիւնները կը

աղծէին, կոյս աղջիկներս կ'առեւանգէին, հայ կիները կ'անպատուէին. մեր ինչքերը կը գրաւէին, ուր որ հայ մը տեսնէին կը չարչարէին և կ'ըսէին «Մեր թագաւորը հրամայեց...»: Մինչդեռ ես լաւ գիտեմ, որ թագաւոր մը այսքան անգութ հրամաններ չարձակեր. անշուշտ այս բոլոր ըսուածները, թագաւորի մը հանգէպ յերևաւորածոյ սուտեր ըլլալէ տարբեր բաներ մը չեն կրնար ըլլալ:

Սուլթան Համիտ մոլեգնած, երեք անգամ կը կրկնէ նոյն հարցումը և երեք անգամ ալ նոյն պատասխանը կը ստանայ: Համիտ կը հրամայէ, որ տանին զայն Պատրիարքարան, և անոր տան 300 ոսկի որ մնայ այն տեղ ժամանակի մը համար:

— Նիկողոս, ես քեզի. . . , ծովային նախարարի պաշտօնը պիտի չնորհէի... սակայն ներեցի յանցանքդ, գնա՛ ապրէ յետ այսու: Բայց պէտք է խելօք մնաս, եթէ ոչ...:

* *

Հաղիւ անցած էր տասնեակ մը տարիներ. ահա երկրորդ անգամ եւս պիտի տարուէր Եպիսկոպոսը Սուլթան Համիտի ներկայութեան. սակայն այս անգամ ոչ թէ կռուի մէջ ձերբակալուած, այլ զոհ դացած էր մի քանի ազգութեան անձերու քմահաճոյքներուն, որոնք յաջողած էին հասցնել Սուլթան Համիտին, անոր մէկ լուսանկարը, ուր լուսանկարուած էր ձիու վրայ նստած և զլուխը արաբական փաթաթով (էկիլ), չուխա շալվարով և զինուած. քովը կայնած Մամիկ Թօփագեան և Մարգարէ Վէլետեան իրենց զէնքերովը (այս վերջինը յետոյ Տ. Ստեփան Վարդապետ):

Ինչպէս ըսած էինք, այս անգամ ոչ թէ ձերբակալ-

ուելով, այլ Հալէպի կուսակալը խորհած էր բարեկամաբար ձեռք ձգել զայն, իրտուածի տեղի չի տալու և անդորրութիւնը չի խանգարելու համար. ուստի բարեկամական ձեռակերպութեամբ մը տեսակցելու համար իր քով հրաւիրած էր զայն: Եւ միամիտ Եպիսկոպոսը խորութեամբ անոր ազդեցիկ խորամանկութենէն, օձիքը ձեռք տուած էր: 1888—89 թուականներուն Սմրատ Բիւրատի հետ բաւական ժամանակ Հալէպ բանտ մնալէ վերջ, նորէն զրկուեցաւ Պոլիս: Սուլթան Համիտ երկրորդ անգամ ըլլալով ըստու:-

— Նիկողոս, ես քեզի չի պատուիրեցի, որ յետ այսու խելօք մնաս, եթէ ոչ...:

— Ի՞նչ եմ ըրած Տէր թագաւոր: Սուլթան Համիտ ցոյց կու տայ նկարը, և կ'ըսէ «Ի՞նչ է այս...»: Տէր թագաւոր, կ'ըսէ Եպիսկոպոսը. այդ լուսանկարը որսորդութեանս միջոցին առնել տուած եմ... Վերջապէս նորէն ներման կ'արժանանայ ու կ'արտօնուի վերադառնալ Սիւս, Տ. Տ. Խապայեան Սահակ Բ. Կաթողիկոսի օծման առթիւ և անկէ ալ իր հայրենիքը՝ Փռնուղ:

Հոն վախճանելով թաղուեցաւ, տարիներ առաջ իր ձեռքով պատրաստած գերեզմանին մէջ, 1911 Մայիս 5, 78 տարեկան հասակին մէջ:

Աւա՛ղ, որ չի հասաւ իր վսեմ բաղձանքին...:

ՆԻԿՈՂՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ ԿՈԿԻՍՈՆԻ ԳԱՅՄԱԳԱՄԸ

1909 Ատանայի ջարդին ատենները, Կոկիսոնի թուրքերը կը սկսին հոն գտնուող հայերուն ներգութիւն պատճառել ու սպառնալ անոնց: Հայերը երբ կը հասնին թէ իրենց կեանքերը վտանգի մէջ են, անմիջապէս Փռնուղ Նիկողոս Եպիսկոպոսին լուր մը կը ղրկեն, որ

«Թուրքերը մեղ պիտի ջարդեն, ի՞նչ պէտք է ընենք...»։
Նիկողոս Եպս. երբ կը լսէ այս լուրը, վայրկենա-
կան լուր կը ղրկէ Ֆոնուզը և շրջակայքը, որ առանց
ժամանակ կորսուեցնելու իր մօտ հաւաքուին։

Թէլէմէլիքէն՝ Ալպար Օղլու Փանոս, Մաճարեցմէ՝
Տղիկ Մաճարեան, Պուղարեցմէ՝ Մացոկ անուն երիտա-
սարգ մը, Ղարաուուտէն՝ Թորոս Մաղլեմեան, Ֆոնուզէն՝
Ալաճաճեան Մանուէլ աղա և Չինիկէօղ Հաճի, Հին Գի-
ղէն՝ Ներսէս Մահաեսի Ներսէսեան. իսկ Գուչոդէն Սա-
չատուր Գարակէօղեան, իւրաքանչիւրը իր քաջիւրը առ-
նելով մօտ 150 քաջերով կը փութան Եպիսկոպոսին քով
ու անոր ղեկավարութեամբ կ'երթան դէպի Ղուրուճ Օվա
ըսուած վայրը, ուր կը գտնուի Թէքլի գետին աղը և
կ'իջեանին հոն։ Եպիսկոպոսը սպառնազիր երկտող
մը կը գրէ Կիլիսոնի գայմազին և հոն գտնուող բոլոր
Թուրք և Չէրքէզ պէկերուն հետեւեալ պարունակու-
թեամբ. «Գայմազամ պէյ եւ աչիրէթի պէկեր, այսքան
տարիներ չունեցանք իրարու դէմ հակառակութիւն մը,
եթէ կ'ուզէք որ ասկէ վերջն ալ եղբայրաբար ապրինք,
հրամեցէ՛ք ձեզ հետ տեսակցութիւն մ'ունենանք և իրա-
րու միտք հասկնալով՝ ըստ այնմ գործենք, հակառակ
պարագային յետ այսօր ձեր ճամբան այս կողմէն դոց-
ուած է. ինչպէս որ եղաւ անցեալին մէջ, անշուշտ կը
յիշէք...»։

Գայմազամը նամակը ձեռքը առնելուն պէս վայրկե-
նական կը հաւաքէ բոլոր Թուրք և Չէրքէզ պէկերը
կ'իջնան Ղուրուճ Օվա. երբ կը տեսնան, որ Տէլի Մահ-
րասն նորէն կազմ ու պատրաստ, սուրի հուրի հետ
խաղալ կ'ուզէ, կ'ըսեն անոր «Տէսփօթ էֆէնտի իշթէ
սէնին էմրին իւզըն կէլմիշիզ, պիղ գաթիէն օրատա

պուլունան էրմէնիլէրէ գարչը պիր մուխասէմաթըմզ
օլմամըշ տըրը վէ էմին օլունուզ քի շիմտէն սօնրա կինէ
օլմայաճագ տըր... եւայլն»։

Եպիսկոպոսը կ'ըսէ անոնց. «Շատ լաւ, ուրեմն գրե-
ցէ՛ք վստահազիր մը և կնքեցէ՛ք տուէք ինձի, ան-
կէ վերջ Աստուած տար այն հայերէն մէկ հատին քիթը
արիւնէր. այն ատեն ինչպէս ըսի, այս կողմը ճամբայ
չէիք ունենար...»)։ Երբ սիրով ապրիք անոնց հետ, այն
ատեն մեր բարեկամութիւնը հաստատ և յաւէտ կը
մնայ ու եղբայրաբար կ'ապրինք իրարու հետ. գնահա-
տելի բարի դրացութիւն մը կը ստեղծուի մեր միջև։
Գայմազամը ամենայն սիրով կը գրէ վստահազիր մը և
կնքել կու տայ բոլոր պէկերուն, կը յանձնէ Տէլի Մահ-
րասային և հրաժեշտ առնելով ամէն մարդ իր տեղը կը
դառնայ։

ՎԵՂԱՐԱՒՈՐ ՀԵՐՈՍԸ

Գեր. Տ. Բարթողիմէոս Մ. Վրդ. Թագաճեանն ալ մին
էր այն ժայռի, պողպատասիրտ առիւժներէն և միան-
գամայն Նիկողոս Եպիսկոպոսէն անմիջապէս յետոյ Վա-
նահայր եղած էր Ֆոնուզի Ս. Կարապետ վանքին մէջ,
Այս անբաժիր եկեղեցականը մանկութենէն ի վեր ունե-
ցած է ազգասիրական վառ ոգի մը և Նիկողոս Եպիսկո-
պոսի հետ մեծցած ըլլալով, անոր հոգեկան ու ազգային

*) Ժամանակին արդէն անգամ մը կտրած էր այդ ճամբա-
ները, Կոկիսոնի կողմէ Մարաշ մարդ չէր կրնար անցնիլ
և յետոյ մեղայի եկան ու հաշտուեցան Տէլի Մահրա-
սայի հետ։

խմորովը չաղախուած էր և լիապէս կատարեց անոր պակաս թողուցած մասը:

Կատարած է բազմաթիւ խիզախ քաջագործութիւններ, ծանօթ է մեղի արդէն թէ ան 1895ին անցնելով 200 ֆունտըղի քաջերու գլուխը Սու-Չաթը բտուած ճամբան ինչելով, կարած է այն հայահալած հաղաբապետին ճամբան և սպաննելով դայն իր 5 ժանտարմաններով. յետոյ ուղուած է դէպի Պէրթիզ-Չայ ըսուած տեղը ուր կը կռուէին Չէյթուռի քաջերը թուրք հեծելազորքերուն հետ:

Սակայն երբ ուշ առնէ կը հառնի հոն, կռիւը դադարած և Նազարէթ Չալուշը ոտքէն վիրաւորուած և ձէլ-լաթ Կարապետը մեռած կը գտնէ: Կը միանայ Շամը Բէշիշեան Փանոսի խոմբին հետ ու բոլորը միասին կ'ելլեն Շէմպէք ըսուած բլուրին դադաթը մօտ 800 քաջերով և հոն մի քանի ժամ հանգստանալէ ու կերակրուելէ վերջ, կէս գիշերին կ'արշաւեն Չէյթուռի թուրք զօրանոցին վրայ և կը պաշարեն դայն առաւօտեան մութնը գետնին (1). զինուորները դէնքի կը դիմեն ու երկուստեք հրացանները կը սկսին գոռալ. մինչև երեք օր երեք գիշեր կռիւը շարունակուելէ վերջ, չորրորդ օրը թուրք զինուորները անձնատուր կ'ըլլան:

Տ. Բարթողիմէոս Ծ. Վրդ. սուրը կը մերկացնէ և վեր բարձրացնելով տակէն կ'անցնէ բոլոր զինուորներն ու պաշտօնեաները և կը վերադառնայ իր քաջերով դէպի Ֆանուզ. կէ պաշարէ «Թանըր» կոչուած 200 տնուոր թուրք զիւղը և անոնց կը թելադրէ որ իրենց զէնքերը տան և հանդիստ ապրին: Թուրքերը կը հնազանդին և

1) Այս բառը, ըստ Ֆանուզի գաւառաբարբառին կը նշանակէ՝ արշալոյսէն առաջ...:

զէնքերը կը յանձնեն, հայր սուրբին ըսելով. «Կէտէն աղամբղ, կէլէն վաշամբղ». ըսել կ'ուզէին թէ մինչև այսօր թուրք կառավարութեան կը ծառայէինք, ասկէ վերջն ալ հայուն կը ծառայենք: Եւ անկէ կ'անցնին Չուգուր-Հիսար ըսուած 250 տնուոր թուրք զիւղը, որ կը գտնուէր Ֆանուզի հիւսիսային կողմը 2,30 ժամ հեռաւորութեամբ, Կանչի ըսուած դաշտին մէկ ծայրը:

Իայց այս թուրքերը չեն ուզեր համոզուիլ վարդապետին թելադրանքին ու ինքնապաշտպանութեան կը դիմեն: Եւ այդ տեղ մերիններէն կը զարնուին ձուժ-պուլեան Յակոբը, ծինէվիդեան Աւետիքը, Աթոյեան Պետրոսն ու Բասիլոսեան Սարգիսը (այս վերջինը զնգաւոր կը ճակտէն ստացած և անշուշ ինչ կած էր. իսկ Պետրոսը կուրծքէն զարնուելով 3 օր վերջը մեռած էր. սակայն միւս երկուքը առողջացած էին):

Մերինները երբ կը տեսնեն այս չորս կտրիճներու զարնուիլը, կատաղաբար կը յարձակին գիւղին վրայ և կը սկսին տունները հրդեհել. թուրքերը այլևս սկսած էին վախուստի դիմել, երբ հայերը պաշարած էին ամեն կողմ: Երեսուցի երեք թուրք միայն կրցած էին ձեռքա-կալել և յանձնել Հանէսեան Վարդեմառին (1) որպէսզի տանի դանոնք... Չէյթուռի Յաջորդ օրը Շամը Բէշիշեան Փանոսը Ֆանուզ կը հասնի 400 Չէյթուռցի քաջերով, հետն ունենալով նաեւ Պարոնայք Աղաթին, Հրաչեան, Ապահն ու Մլեհը, Ֆանուզցիք և Չէյթուռցիք միանալով կ'արշաւեն Կապանի թուրք զիւղին վրայ. բայց այդ թուրքերը խոյս տուած էին Անաէբուռնի կողմը: Ուստի հայերը զիւղը աւարի տալէ վերջ կը վերադառնային

1) Այս երկտասարդին մասին տես յետագայ էջերուն մէջ:

դէպի Սանճըլըյի բարձունքը, հրը Անտէրունի կողմէն Ղարդա-Չայի բոսած դաշտէն լայն Օղլույի չէթէները սկսած էին Հայոց վրայ գնդակներ տեղացնել:

Ահա մերիններէն Չինիէօղեան Հաճին և Զէյթուն-ցի Քէամէքէր (կեղծանուն) անուն կտրիճները իրենց խումբով յարձակեցան Եայն Օղլույի վրան և 3—4 ժամ կռուելէ վերջ, եկան միացան նորէն իրենց ընկերներուն Տէօրթ Ղույու կոչուող լեռան գագաթը, իրենց հետ բերելով 40—50 հատ կին, աղջիկ և մանուկներ, Մի քանի օր վերջն ալ Զէյթունցիք և Յոնուզցիք միանալով՝ Հայր սուրբի ղեկավարութեամբ կ'արշաւեն Անտէրունի կառավարութեան վրայ և քար ու քանդ ընելով կառավարական շէնքը, կ'աղատեն հոն բանտարկուած 150ի չափ հայերը, որոնք մի քանի օր առաջ արգիլափակուած էին, Չուզուր Հիսարի վրէժը լուծելու համար. որոնցմէ սպաննուած էին արդէն 20—30ի չափ: Երբ կը վերադառնան դէպի Յոնուզ՝ Պունտուխ բոսած գիւղը կը հանդիպին. ահա այդ միջոցին Եէնիճէ Գալէյի Լաթին կրօնաւորներէն նամակ մը կը հասնի Տ. Բարթողիմէոս Վարդապետին: Երբ նամակը կը կարդան և կը լսեն Սալվաթօր Վարդապետին և անոր 12 ընկերներուն ողջ ողջ հրկիզուիլը թուրքերու կողմէ: Անմիջապէս Հայր սուրբը իր քաջերով, կայծակի պէս կը փութայ, կ'երթայ հոն և կ'ազատէ Լաթինաց Էմմանուէլ Վարդապետն ու անոր ընկերները («Հայ Սիրտ» ժ. տարի, 1935 Փետր. 14, թիւ 42):

Այդ օրէն ի վեր անցած էր քառասուն օր, երբ Այի փաշան պաշարելու համար Յոնուզը, կ'արշաւէր 4000 կանոնաւոր զինուորներով: Տ. Բարթողիմէոս Վարդապետ երբ լսեց, անմիջապէս հաւաքեց հազիւ 40

Յոնուզցի կտրիճներ (1) ու հապճեպով դիմեցին ելան Քարծիրօկ (Քարձորակ) բոսած տեղը և գիրք բռնելով այն տեղ կռուեցաւ 4000 կանոնաւոր զինուորներու հետ և քանիցս նահանջելու փորձեր կատարեցին, օղնութիւն աղաղակեցին իրենցմէ հետուն գտնուող ընկերներուն: Կէսօրէն առաջ ժամը 4ին (ը. թ.) ատեններէն մինչեւ իրիկուան 12 շարունակուելով այս կատաղի կռիւը, խլած էր մերիններէն Սուղսէեան Փանսը և Մալըեան Մարտիրոսը. իսկ մնացեալները նահանջեցին Յոնուզի ետեւի լեռը:

Տ. Բարթողիմէոս ասոնցմէ զատ ունեցած է նաեւ համաշխարհային պատերազմի ատեններն ալ շատ մը խիզախութիւններ՝ սակայն մենք համառօտաբար գրեցինք այս գրքոյկին մէջ, որովհետեւ Տ. Բարթողիմէոսի մասին այլ և այլ գրքերու մէջ գրուած են արդէն մանրամասնութիւններ. ինչպէս Սմբատ Բիւրատի «Վեղարաւոր Հերոս» անուն գրքոյկին մէջ և Եղուարդ Սարկաւազ Ոսկերիչեանի հեղինակած «Հայրենասէր և անբասիր Եկեղեցական»ը անուն գրքոյկին մէջ:

Ունի նաեւ «Ինքնակենսագրութիւն» գիրքը, որոնց մէջ մանրամասնօրէն յիշատակուած է Տ. Բարթողիմէոսի բոլոր քաջագործութիւնները:

Ահա այս է «Վեղարաւոր Հերոսը և 20 րդ դարուն իսկական Ղեւոնդ երէցը»:

1) Յոնուզցի տղաք «Քիւրթիւլ» բոսած թուրք գիւղն ալ մէջ տեղէն վերցնելու համար հոն գացած էին:

Տ. ՆԻԿՈՂՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ ՄԱՐԱՀԻ ՄՈՒԹԱՍԱՐԸՓԸ

1860—62 թուականներուն Մարաշ նոր Մութասարըֆ մը կու գայ, Տ. Նիկողոս Եպիսկոպոս կը խորհի որ պարտականութիւն է բարի գալուստի մը երթալ, ուստի կը պատրաստէ ընտիր տեսակէն քիչ մը կարագ, պանիր, սեր և «թէֆիր» գետէն մի քանի լիտր կարմրախալտ ձուկ*) և կ'երթայ Մարաշ:

Քառասուն Մանկանց եկեղեցին կ'իջեանի. յաջորդօրը Տէր Յովհաննէս Վարժապետեանի հետ (կաթողիկոսական փոխանորդ) կ'երթան դէպի կառավարական պալատ: Երբ Զրթճիլէր Սօդաղը կը հասնին, այդ թուրք թաղի փողոցները խաղաղող լակոտները կը սկսին իրարու հետ նշմարներով, փոխանակել հետեւեալ նախատական խօսքերը. «Նիշէ... քէ՛նիշին սագալընա... քէ՛նիշէ», փափաղըն սագալընա...: Երբ Եպիսկոպոսը կը լսէ այս լակոտներուն անվայել խօսքերը, անմիջապէս կը փքքրի և կ'ուզէ զանոնք հասցնել իրենց արժանի պատիփին, սակայն Տէր Յովհաննէս ձեռքն ու ոտքը կ'իյնայ և կ'աղաչէ ըսելով. «Աման սրբազան, ճանրմ այս շան լակոտներուն հետ իյնալ չարժեք, լսած մ'ըլլար շուններուն խօսքը... եւայլն»:

Այսպէս դժուարութեամբ կը զսպէ Եպիսկոպոսը, սակայն լակոտները կը շարունակեն նոյնութեամբ:

Քայք եկուր տես որ Եպիսկոպոսը այլեւս ինքզինքը զսպելու կարողութիւնը կորսնցուցած էր: Տէր Յով-

*) «Թէֆիր»-ի կարմրախալտ ձուկերը նշանաւոր էին, որ մինչեւ Սուլթան Համիտին նուէր կը ղրկուէր:

հաննէս վերջին ճիգ մը եւս կ'ընէ վայրկեան մը առաջ հեռացնելու համար այդ փողոցէն. վերջապէս շատ աղաչանքով, պաղատանքով կը յաջողի անցնել այդ փողոցէն. սակայն Եպիսկոպոսին փորը այլեւս պայթելու աստիճան կ'ուռի իր բարկութենէն և կը բորբոքի ու բերնին փրփուրը դուրս կը ժայթքի:

Վերջապէս կը հասնին կառավարատուն և դռնապանը մութասարըֆին լուր կու տայ որ «Պոնուզի Տէլի Մահրասան» եկած է: Մութասարըֆը անմիջապէս կը դիմաւորէ մինչեւ դուռը և կը հրամցնէ նստիլ իր աթոռին վրայ: Սակայն Եպիսկոպոսը քարացած կը մնայ տեղը ու աչերէն կրակ կը ժայթքի...: Մի քանի անգամ փաշան կը կրկնէ իր քաղաքավարական մեծարանքն ու յարգանքը, սակայն Տէլի Մահրասան իր տեղէն առանց շարժելու կը սկսի բարձր ձայնով. «Նիշէ, մութասարըֆըն սագալընա...: Զէմզէմ Սուլու»*) իշէյիմ, միւֆթիւնին սագալընա... եւայլն:

Երբ մութասարըֆը կը տեսնէ Եպիսկոպոսին այս տարօրինակ շարժուձեւերը, կը չուարի եւ ետ ետ քաշուելով՝ Տէր Յովհաննէսին կը հարցնէ պատճառը այս տարօրինակ լուտանքներուն եւ անվայել հայհոյանքներուն: (Նիկողայոս Եպիս. երբ հալիէն աւելի բարկանար,

*) «Զէմզէմ Սուլու» ըսուածը թուրքերուն համար սրբազան ջուր մըն է. իսկ ընդհանրապէս «Զոմ զոմ»ը դաշտային կիլիկիոյ մէջ անձրեւ մըն է որ մարդ կը խաբուի անձրեւ կարծելով կը փախչի: մինչդեռ որչափ ալ տեղայ, գետինները չեն ցելխալիր, իսկ մարդիկ կը թրջին: Ամառ առաւօտներ շատ անգամ մինչեւ կէսօր կը պատահի Ատանայի դաշտերը:

լեզուն կը թոթովէր, և խօսած խօսքին առաջին վանկը 3—4 անգամ առանց կրկնելու չէր կրնար արտասանել։)

Խեղճ Տէր Յովհաննէս անկիւն մը կծկւած կը կայնէր. Մուրթասարը՝ երբ կը հասկնայ եղելութիւնը, անմիջապէս մի քանի խումբ ժանտառմաներով պաշարել կուտայ Չիթճիլէր սօգադը ըստած թաղը, և կը հրամայէ որ՝ 3 տարեկանէն մինչև 15 տարեկանը, որչափ թուրք մանուկներ տեսնեն՝ առանց հարցութիւնի վայրկեանական կառավարատուն բերեն։ Եւ փաշան Եպիս.ին սիրտը առնելով կը յաջողի տեղը նստեցնելու։

Ժամանակը իրիկուան կը մօտենայ. հեղ մըն ալ Չիթճիլէր սօգադը ին կնիկները, երբ կը տեսնեն որ չօճուլս մը չէ մնացեր փողոցներուն մէջ, կը սկսին վլլուլքի. իրարու հարցնելով «քէլէ Ճաթմա պաճը պիղիմ էհմէտ սիգտէ մի՞» ան միւսը կ'ըսէ. «քէլէ պիղիմ Մըստաֆա տա եօգտուր...» մին կ'ըսէ «Ալի տէ կէօրիւնմէյօր...» մէկը կ'ըսէ «Վէլի տէ դայալ օլտու...» վերջապէս, մէկը կ'ըսէ անոնց «Քէլէ խապէրինիդ եօգ մը. պիր սահաթ օլմատը տահա. իքի իւլ պէօրիւք ժանտարմալար կէլալիլէր վէ կէօրալիւքլէրի չօճուքլարը թօփարաւալար կէօթիւրալիլէր պիլմէմ նէրէյէ...»

Երբ կը լսեն այս լուրը, բոլոր թաղեցիք Ահմէտիմ, Մահմէտիմ, Ալիմ, Վէլիմ, Հիւսէյնիմ, Հասանիմ, Մուրթաֆամ, ըսողները կը փութան դէպի պալատը։ Երբ կը հասնին դուռը, լուր կը տրուի փաշային։ Փաշան կը հրամայէ որ անմիջապէս ներս առնեն զանոնք և մէկ հատիկ իսկ չփախցնեն. ինքն ալ Եպիսկոպոսին հետ միասին կ'իջնեն ընդարձակ բակը և կը բաղմին իրենց յատկացեալ աթոռներուն վրայ։

Մուրթասարը կը հրամայէ ժանտարմաներուն, որ

անոնցմէ մէկիկ մէկիկ բերուի իր առջեւ և պաշտօն կուտայ մի քանի ոստիկաններու, որ իւրաքանչիւր հօր 12 տէյնէք զարնեն ու 75 դրշ. ճէզա առնուի... Կ'ըսէ անոնց «Թէ դուք ձեր լակոտները չէք կրնար կրթել, ես կարող եմ կրթելու, լակոտներուն հետ... հայրերն ալ...» Այսպէս ամէն մարդու զաւակը իր ծնողքին յանձնելով թող կուտայ և կը հարցնէ Եպիսկոպոսին «Նասը՞ օլտու տէսփօթ էֆէնտի. քէյֆին կէլտիմի...» Եպիսկոպոսը քմծիծաղով մը կ'ըսէ «էհ, պիրաղ օլտու... մէնմուշոււմ. լաքին... եսփան պէն օլաճագ խիմ...»։

Յաջորդ օր, մուրթասարը կ'ուղէ որ ճաշի հրամցնէ զայն և այնպէսով բարեկամութիւն հաստատէ անոր հետ. ուստի կը պատրաստուի սեղանը. վար կ'իջնեն անոնց հետ նաեւ միւլֆիլին, դատըն և բոլոր բարձրաստիճան պաշտօնեաները կը շարուին իւրաքանչիւրը իր տեղը. իսկ Եպիսկոպոսը ճիշդ մուրթասարըֆին քովիկը, կը սկսին տեսակ տեսակ կատակաբանութիւնով զուարճանալ. վերջապէս կերակուրի տեսակներու շարքին մէջ Եպիսկոպոսի բերած կարագէն ու պանիրէն ալ կը բերուի. երբ կը ըլլայ արտօթակով ուտել, ինչպէս կ'ըլլայ փաշային բերանը մազ մը կ'երթայ կարագին հետ*)։ Դառնալով Եպիսկոպոսին կ'ըսէ. «Տէսփօթ էֆէնտի, զանն էտէրիմ, քի սիդ մէնէտէ եիտիկինիդ եաղ իլէ փէյնիր վէ սայիրէ իլէ պիր իքի պաթման դըլ եէրսինիդ...»։

Եպիսկոպոսը կ'ըսէ. «Բնական է, որովհետեւ կարագին, պանիրին, մածունին մայրը մազօտ է... սա-

*) Պոնուզ ոչխար չըլլար, սեւ այծ կ'ըլլայ, ուստի սեւ մաղեր կը տեսնուի այծեղէններու մէջ։

կայն զիտցած ըլլաս որ դուն ալ եթէ 2—3 տարի հոս ապրիս, հազարի, սպանախի, սոխի, սխտորի հետ մէկ ղանթարէն աւելի... աղբ կ'ուտես...':

Փաշան ու Եպիսկոպոսը այնչափ իրարու հետ սերտ բարեկամ կ'ըլլան, որ առնուադն ամիսը մէկ անգամ փաշան իր քով կը կանչէր զայն, և անոր մէկ խօսքը երկրորդ անգամ կրկնել չէր տար:

Տ. ՆԻԿՈՂՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ ՂԱՐԱ ՄՈՒՍԹԱՓԱ

Որ մը Թանըրցի Ղարա Մուսթաֆա անուն կոպիտ թուրք մը, Տ. Նիկողոս Եպիսկոպոսին թրքութիւն կ'առաջարկէ, բաշխով թէ «Մահրասա էֆ. եթէ դուն թուրք ըլլայիր, ես աւելի կը սիրէի քեզ և թէ բոլոր թուրքերուն սիրելի կ'ըլլայիր ու երկնից արքայութիւնը կը ժառանգէիր, մեր Մուհամմէտ մարգարէին հետ...»:

Եպիսկոպոսը կ'ըսէ. «Աղա Մուսթաֆա, իրաւ ես չատոնց ի վեր մտադրած էի «Երկնից արքայութիւնը»՝ ժառանգելու միջոց գտնել: Երբ որ մը այս խորհուրդով գիշերը քնացած էի, երկինքէն դուռ մը բացուեցաւ և հոն հրաւիրուեցայ ու զեռնէն մինչեւ երկինք երկարող լուսածաճանչ սանդուխէ մը խումբ մը հրեշտակներու հետ երկինք հասանք. այնպէս տեղ մը որ խօսքով բացատրել անկարելի է:

Անա անակնկալօրէն Աստուծոյ պատգամը Գարբիէլ (Ճէպրայիլ) մէկէկը քովս զանուեցաւ. ահ ու սարսափի մէջ հազիւ կրցայ հարցնել թէ «Դու եմ ես...»՝ պատասխանեց հրեշտակը ինծի. «Հիմաճուկ դուն արքայութեան մէջն ես»: Հրեշտակի այս խօսքէն քաջալերուելով, աղաչեցի անոր որ ինծի ցուցնէ ամէն ազգի

ընտելիլք տեղերը ու հրամայեց ինծի որ իրեն հետեւիմ. հրամանին համաձայն հետեւեցայ իրեն:

Նախ տարաւ զիս սենեակ մը, որուն մէջ կային հազարաւոր հին ու մին, խարխուլ աթոռներ ու մաշած գորգեր և ուրիշ անօթներ... Անկէ տարաւ ուրիշ տեղ մը, որուն մէջ ալ կային նոյն տեսածներս. բայց առաջինէն քիչ մը նոր կ'երեւար: Վերջապէս շատ մը տեղեր պատցուց զիս. սակայն ամենավերջինը ուշադրութիւնս գրաւած էր: Հոն շարած էին կանոնաւորապէս անթիւ նոր նոր և փայլուն աթոռներ, նստարաններ ու բազմոցներ, անոնց ամենաբարձր տեղը կը փայլէր լուսածաճանչ, աղամանդակու աթոռ մը և անոր երկու կողմը շարուած էին իրարմէ տարբեր զանազան աթոռներ, սակայն բոլորին ալ վրան զրեթէ երկու մատի չափ փոշի լջած էր... Ստիպուեցայ հարցնել, հասկնալու համար թէ ինչո՞ւ այսպէս են ասոնք և ըսի. ով հրեշտակապետ ինչ են այս տեսածներս: Ըսաւ ան. «Այդ տեսածներէդ, ամէն մէկը մէկ ազգի կը պատկանի: Առաջին տեսածդ հայերուն էր, երկրորդը՝ յոյներուն եւ այլն: Բայց այս վերջինը թուրքերուն կը պատկանի. մեր ամենակարող Աստուծոյ անոնց համար պատրաստեց ու ամենաբարձր աղամանդակու աթոռը Մուհամմէտ մարգարէին աթոռն է...»: Ղարա Մուսթաֆա կ'ուրախանայ:

Ըսի հրեշտակին. ով հրեշտակ Աստուծոյ. ինչո՞ւ հայերուն սենեակի մէջի աթոռները հին ու մին խարխուլ և մաշած են ու թուրքերունը նոր նոր և լոյսի պէս փայլուն են...: Ըսաւ ան. «Հայերուն ալ ճիշդ այսպէս էին. բայց շատ զալէն, զալէն մաշեցուցին... Իսկ թուրքերէն տակաւին ոչ ոք եկած է հոս... Բայց Մուհամմէտ մարգարէէն... անոր ալ մեր Տէր Աստուծոյ

բարկանալով. «Դուք հոս գործ չունիս, ել և գնա՛... հոն, ուր որ գացիր քեզի հետեւողները...», Այն ալ գնաց, այլեւս չի վերադարձաւ. չենք գիտեր թէ ո՛ւր մնացին անոնք...:

Հեղ մըն ալ ահ ու սարսափի մէջ արթնցայ որ արիւն քրտինքի մէջ մնացած եմ և դեռ սիրտս կը դողայ. այն օրէն ի վեր, ոչ թէ միայն թուրք ըլլալ չիմ ուզեր, այլ նոյն իսկ թուրք անունը լսել չեմ ուզեր, ոչ ալ անոնց երեսը տեսնել կ'ուզեմ...:

ՔԷՅՅՍԻԶԵԱՆ ՄԿՐՏԻԶ ԿԱԹՈՂԻԿՈՒՍ ԻԼԼԷ ՄԻԿԷՂՈՒՍ

ԱՌԱՋՆԻՐԴԻՆ ԱՇՆԱԼԸԽԸ

Միկէղուս եպիսկոպոսը, պազը պազը Մկրտիչ կաթաղկիսին անլա եղ, դայմօս, պանար, մածուն. կը տանայ աղի: Կաթաղկիսին շատ խօշը կուրթօ կը հալնայ աղի, էնուր համօ էօր մը կօ հարցնէ թէ՝ «սրբազան էս քին բիրօծ անլա եղիդ, դայմօսիդ շատ անուշ է, իս շատ տեղ կիրիլիմ ամմա. էսունց հօմը ֆարիլը կօ տիսնամ. բստէ՞ ին էսիր: Էսիր կ'ըսէ սրբազանը, մեր վանքօնը տալիքն է. մինք չօպօն մը ունանք անուշը Ղըլլը կ'ըսին, հին չօպօն է. շատ պարպիտ, էնուր համօր չիօծ այծեղէնները ինտէս անուշ կուսօն:

Ինք շատ հալվուր չէ, օրթա պօյլու, խէմխրնօծ մուրուքով մօրդ մ'է: Վօխտ մը սօնկրօ չօց կուսօ նը Մկրտիչ Կաթաղկուս ֆուսնուսօ վօնքը ուղղամիշ կուսօ: Սրբազանը, հէմէն Ղըլլէ խապօր մը կը ճամբէ թէ՝ քիչ մը անլաեղ, դայմօս, պանար, մածուն թող առնայ չապըս թող գոյ:

Զօր էն պարապօրը, խէմխրնօծ մուրուքով, օրթա

պօյլու մէկ մը կը տնկվայ կաթաղկիսին դէմը ու պըղտիկ խալկին մը մածուն, քչկուկ մը, անլա եղ, թապախակ մը դայմօս կը դնէ կաթաղկիսին առջիւր:

Մկրտիչ Կաթաղկուս իփօր կի տիսնայ էս մօրդը, սրբազանան կը հարցնէ՝ «Ղըլլը Ղըլլը ըսօծ մօրդիդ է՞ս սրբազան...»:

Միկէղուս եպիս. կ'ըսէ. — չէ վեհափառ տէր. էս է քին տիսօծիդ Գէրթուք՝ սէ, տահա Ղըլլըս չի տեսօր... քիչ մը սօնկրօ Ղըլլըս է պիտէ ցըցընիմ քիզ...:

ՔԷՅՅՍԻԶԵԱՆ ՄԿՐՏԻԶ ԿԱԹՈՂԻԿՈՒՍ ԻՆ ՀԵՏ

ՆԻԿՈՂՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ԿԱՏԱԿԱՅԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Նիկողոս եպիս. երբեմն Մկրտիչ կաթողիկոսին կաբադ, սեր, թարմ պանիր և մածուն կը տանի եղեր: Մկրտիչ կաթողիկոս շատ կը հաւնի եղեր, ուստի, սըրբազանին կը հարցնէ թէ. «Սրբազան, այս քու բերած կարագդ ու սերդ շատ համեղ են. ես շատ տեղ կերած եմ սակայն ասոնց համը շատ տարբեր է անոնցմէ. ասոնք ուսիլ'ց են: Ասոնք կ'ըսէ սրբազանը, մեր վանքի այծեղէն են. մենք հովիւ մ'ունինք անուշը Մազոտ կ'ըսեն շատ վարպետ հովիւ մըն է, անոր համար բոլոր պատրաստած այծեղէնները այսպէս համով կ'ըլլան. այնչափ ծեր ալ չէ, սպիտակախառն մօրուքով, միջահասակ մարդուկ մըն է: Օրին մէկը ինչպէս կ'ըլլայ, Մկրտիչ կաթողիկոս ֆուսնուղի վանքը կը հանդիպի: Սրբազանը անմիջապէս Մ ա զ ո տ ի ն լուր մը կը

*) «Գէրթուք» ըսուածն ալ ճիշդ վերոյիշեալ Ղըլլըին նմանող ծերուկ հովիւ մըն էր:

դրկէ որ շուտով քիչ մը կարագ, սեր, պանիր, մածուն հասցնէ։ Մինչեւ այն ատենը սպիտակաստուն մօրուքով, միջահասակ մէկը կը տնկուի կաթողիկոսին դիմացը և պզտիկ սըթիլ մը մածուն, քչիկ մը կարագ և կտոր մը թարմ պանիր ու պնակ մը սեր, կը ներկայացնէ վեհափառին։ Երբ վեհափառը կը տեսնէ ասոնք ու այդ մարդը, սրբազանին կ'ըսէ. «Մաղոտս Մաղոտս» ըսած մարդըդ ա՛յս է...։ Սրբազանը, ոչ վեհափառ տէր. այս քու տեսածդ Ք է Բ թ ի կ ո է, դեռ Մաղոտս չի տեսար... քիչ վերջը զայն ալ պիտի ցուցնեմ քեզի։

ԻՍԿԵՆՑ ԿԱՐԱՊԵՏԸ

Ֆուռնուսօ վօնքը չիֆթճի մ'ունէր, անունը՝ Իսկինց Կարապետ կ'ըսան։ Էդ Իսկինց Կարապետը էօր մը Լեզիեօրտ (լեզի արտ) ըսվող թառէն լածք գէհլինիքէն վերի գեհուն իրկու չէրքէզ կուգօն Իսկինց Կարապետին ձեռքոցը երկու պախրէնէ կ'առնան. չօր էն պարագօրը Իսկինց Կարապետը ինքիր մըջոցը դանօկը կը հանէ. իրիք դուրուչ է փարօ, չէրքէզնուն կ'ըսէ. «Չէրքէզնի, պախրէքը առաք, էլ իս առունց պախրէ տանը չիմ իրթօ, առէ՛ք ըսօ իրիք դուրուչը, հօնցիկէ ձիզ սար դանօկ մ'է. հօնցի իսէ կօ պառկիմ քէլիցէ՛ք զաս գէնիցէ՛ք, ես չէ նը, դաք տըռէ՛ք ինծի չուրս մէթէլիք, իս գէնիմ ձեր իրկուքն է...»։

Չէրքէզներն շաշմիշ կուծօն։ Ամմա Իսկինց Կարապետը առջըմնան կը պառկի, կի գէշնէ ճինչիլ. չապը՛խ գէնիցէ՛ք զաս, չէնը չապը՛խ չուրս մէթէլիքը տըվէ՛ք օր իրկուքիդ է մէրը իս... լացընիմ, չիւնքի էս պախրէքը, չէ թէ ձիզ կիմ շընվաքը, իրկինքէն Քրիստուսէ իջնա նը չի կանուտի, չիւնքի Քրիստուսէ կը վախէ

Տէլի Մահրասինէ, (Նիկողոս եպիս. Սարխոբունիէն ըսել կ'ուզէր)։

Իրոր կը լսին չէրքէզնին, Տէլի Մահրասա անունը, Իսկինց Կարապետին ուաքը կ'ընկնան ու թիֆէնի մը, իրկու իսկիյէ փարօ կուտօն. «Աման Կարապետ իրթօսնը Տէլի Մահրասին բօն մրսի. մինք ըզքիզ սընամիշ էրինք։ Կ'ըսին ու կ'ացնան կ'ուրթօն...»։

ԻՍԿԵՆՑ ԿԱՐԱՊԵՏԸ

Ֆուռնուգի վանքը, երկրագործ մ'ունէր, անունը՝ Իսկինց Կարապետ կ'ըսէին։ Այդ Իսկինց Կարապետը, օր մը Լեզիեօրտ (Լեզի Արտ) ըսուած արտին մէջ, հերկ հերկելու ատեն, վերի կողմէն երկու չէրքէզներ կուգան ու Իսկինց Կարապետին ձեռքէն երկու եղներն ալ կ'առնեն։ Այն ատեն, Իսկինց Կարապետը իր մէջքէն դանակը կը հանէ, երեք դուրուչ ալ դրամ ու չէրքէզներուն կ'ըսէ. — Չէրքէզներ, եղներս առիք, ալիւս ես առանց եղներու առն չեմ երթար, առէ՛ք սա երեք դուրուչը, ահաւասիկ ձեզ սուր դանակ մ'ալ. ահաւասիկ ես ալ կը պառկիմ, եկէ՛ք և մօրթեցէ՛ք զիս... եթէ ոչ, դուք ինծի տուէ՛ք չորս մէթալիք, ես ձեր երկուքն ալ մօրթեմ...։

Չէրքէզները կը շուարին այս յանդգնօրէն կատարուած չարժուծեւերէն, իսկ Իսկինց Կարապետը առջեւնին երկնաշաղով կը պառկի և կը սկսի պոռալ, «Շուտ բրէ՛ք, մօրթեցէ՛ք... եթէ ոչ, չուտ տուէ՛ք չորս մէթալիքը, որ երկուքիդ ալ մայրը ես... լացնեմ, այս եղները ոչ թէ ձեզի պէս չունեմ, ալ, երկինքէն Քրիստոս ալ իջնայ, չկրնար ուտել, որովհետեւ Քրիստոս ալ կը վախնայ Տէլի Մահրասայէն...»։

երբ չէր քէզնեբը կը լսեն «Տէլի Մահրասա» անունը իսկոյն, իսկեց կարապետին ոտքերը կ'իյնան ու կ'աղաչեն. որ Տէլի Մահրասային բան մը չըսէ և իրեն ահրացան մը ու երկու ոսկի նուէր տալով, կ'ըսեն, «Մենք եղ Վորձեկինք» ու կ'անցնին կ'երթան...»

ԿԱՆՉԸՅԻ* ԹԻԻՐՔԻՆ ՈՒ ԽԵԻ ԽԵՉԻՐԸ

Էօր մը Ալաճճնուց Թիւրիւս աղէ օտէն կէնըցա թիւրք մը միսաֆիր կուճօ։ Իրիկունը իրօր Ֆուռուզցաք հօն կը հափգըլան, Թիւրքը կը դէշնէ պարծինօլ թէ «Ֆուռուզցաք, իս իրօր կէնչին իլլիմիր ձիր ալօյիդ Աստվածն իմ, Ֆուռուզցա Խեւ Խէչիրնէ հօն նստաին կնէմիշ կէնէ աղի։ Առաւտուն կանուխէն Խեւ Խէչիրը իր քէօթիւ տապանչալըն մէջկը կը խէթէ կուրթ Թիւրքին անցնիլա ճամբուն վիրէն կը նստայ։ Թիւրք ինքիր պէտք նօծ օղը, սապունը կ'առնայ ճամբօք կ'իլլէ։ Իրօր Ղըսրխօ աղբրնին կը հասնա, նախըլ մէ Խեւ Խէչիրը. ձիուն սախաղըվօնը կը բռնէ։

— Մըղտիսի Թիւրք, իրիկունը օտէն զասէ տիսօր։
 — Տիսօ, Խէչիր աղօ։
 — Ինչ բար հօն։
 — Բօն չրսա Խէչիր աղօ։
 — Չըսար թէ «ալօյիս է Աստվածն իմ»։
 — Ըսա. էվէ կ'ըսիմ, չիւնքի չուխուր ասօրը (կէնչին) իմնէ։

— Ուղուրդ է. միսսր Թիւրք, շուժօ ինծի հէյէ. ըսօ տապանչալըն քիզ սընամիշ պիտէ էնիմ. էկէր դա՛

*) Կէնչի (Կանչի) Ֆուռուզէն 1--2 Ժամ հեռաւորութեամբ դաշտ մըն է։

Աստվածինը էս տապանչալըն չի դընդի. էկէր տընգէէնը, էսճիճը քիզ չանցնա. էն վօխղը իս է քիզ Աստված կը ճըվօմ. ուվօր չը ճըվօնը էնուր է մէրը... Կր լաբընիմ։ Չէ, թէ էսճիճիս քիզ անցնա նը, քիզ կիմի Աստվածն մէրը... կ'ըսէ ու թէլթուքը կի քէչէ։ Թիւրքը գիտինը կը փառայ. ինքէ ձայը հեծօծը կիմի ուղուրդ Թիւրիւս աղէ խէչը կու գօ։

— Կօ տիսնա՞ս Թիւրիւս աղօ, էս ձայը, իրիկվօն ձիր Աստվածն ձայ նէ. ըսիր է, էնուր օղնու սապուննէ. օճիսն անցնա ինտէտ Աստվածն, հիգին հինցիլէ կիցի մէկ էսճիճով շուն կիմի սաալիկցօվ... էկէր չուխուր ասարցա Աստվածնա տալօյնէ ինտէսէնը, ամէնչ օր իր կու հէրիր Աստված մէրը... կը լացնիմ... հէկիտի միր Աստվածը, ղուրպօն նօմ ինքիր, մաչալլահ. մէկ հօտ է ըմմա, պըթըռսուն (1) ինտէտ Աստվածնու մէրը... կը լացնէ...»

ԿԱՆՉԸՅԻ ԹՈՒՐՔԻՆ ՈՒ ԽԵԻ ԽԵՉԻՐԸ

Օր մը Ալաճճնան Թորոս աղային սենեակը կանչրցի թուրք մը հիւր կ'ըլլայ. իրիկունը երբ Ֆուռուզցիները հօն կը հաւաքուին, Թուրքը կը սկսի պարծենալ։ Ֆուռուզցիներ, ես երբ որ կանչին ելլեմ ձեր ամենքիդ ալ Աստվածն եմ։ Ֆուռուզցի Խեւ Խէչիրն ալ հօն նստեր մտիկ կ'ընէ եղբր։ Առաւօտ կանուխէն Խեւ Խէչիրը իր հին ու մին ատրճանակը մէջքը կը խոթէ ու կ'երթայ թուրքին անցնիլիք ճամբուն վրայ կը նստի։

Թուրքը իրեն պէտք եղած աղն ու օճառը կ'առնէ և ճամբայ կ'ելլէ եւ կը հասնի Ղըսրխի աղբիւրները, մէյ մըն ալ Խեւ Խէչիրը ձիուն լըկամէն կը բռնէ։

1) Պըթըռսուն կը նշանակէ անսաման թիւեր։

-- Մահտեսի թուրք, իրիկունը զիս ալ տեսա՞ր
թորոս աղային սենեակը:

-- Տեսայ ինչի՞ր աղա:

-- Ի՞նչ բարի հոն:

-- Բան մը չըսի ինչի՞ր աղա:

-- Չըսի՞ր թէ «Ամէնքիդ ալ Աստուածն եմ...»:

-- Ըսի և նորէն կ'ըսեմ, որովհետեւ Կանչին իմա է:

-- Ծի:դ է մըդսի թուրք, Հիմակ ինծի նայէ՛. սա
ատրճանակը քեզ պիտի փորձեմ. եթէ դուն Աստուած
ես, այս ատրճանակը չի պայթիր. եթէ պայթի ալ
դնդակը քեզ չանցնիր, այն ատեն եսալ քեզի Աստուած
կը կանչեմ և ով որ ալ Աստուած չի կանչէ, անոր ալ
մայրը... կը լացնեմ. եթէ ոչ, քեզի պէս Աստուծոյն
մայրը... կ'ըսէ ու բլթակը կը քաշէ: Թուրքը գետին կը
տապալի, ինքն ալ ձին հեծածին պէս, ուղղակի թորոս
աղային քով կու գայ՝ Կը տեսնեմ թորոս աղա: Այս
ձին իրիկուան ձեր Աստուծուն ձին է, ասոնք ալ անոր
աղն ու օճառներն են: Օճախը մարի ատանկ Աստուծուն.
հոգին Հինցի (1) ելլելու վրայ է եղեր. մէկ գնդակով
շան պէս սատկեցաւ... եթէ Կանչըցի Աստուածներդ
բոլորն ալ այսպէս են, ամէն օր երկու հարիւր Աստուծու
մայրը... կը լացնեմ:

Հէյկիտի մեր Աստուածը, դուրպան ըլլամ իրեն.
մաշալլահ, մէկ հատ է, բայց պըթըռոսուն, այդպէս
Աստուածներու մայրերնին... կը լացնէ...»:

1) Հինցի բառը կը նշանակէ սեւէ բանի մը ելլելու
վրայ և ինչալու վրայ, եղածը հասկցնելու համար կարճ
բառ մը:

ՄՕՁԻԿ ԱՌԱՔԵԼԸ

Օր մը Ֆանուզցի Մօզիկ Առաքելը, Տատուր անուն
մէկուն հետ, Ֆանուզի Սու Չաթը բռնած վայրը՝ մաքի
(ոչխար) գողնալու կ'երթան, (1—2 ժամ հեռաւորու-
թեամբ) ուրկէ կ'անցնին Սուրիոյ բոլոր վաճառականե-
րուն արջառները: Մօզիկ Առաքելը կը դրկէ Տատուրը
այն անտառներուն մէջ, ուրկէ պիտի անցնէին ոչխար-
ները: Խորամանկութիւնով մը կ'երթայ հովիւին քով և
իր բարեկամական յարգանք՝ կու տայ քիչ մը չամիչ,
թուզ. ընկոյզ և ուրիշ քաղցրեղէններ... Երբ պատ-
շաճ բարեկամական ձեւակերպութիւնները կը վերջա-
նան, հովիւը կ'ըսէ. «Տօսթում Առաքել, պիտի թիւրքիւ
չաղըր տա տինկէյէլիմ...»:

Եկուր տես որ նոյն պահուն Տատուրին գլուխը
Առաքելին աչքին կը հանդիպի: Առաքելը կ'ըսէ. «Տօս-
թում իսթէտիկին թիւրքի օլթուն, լաքին պէն թիւրքճէ
թիւրքիւ պիլմէմ. էկէր իսթէրսէն էրմէնիճէ թիւրքիւ
չաղըրայըմ...»:

Վերջապէս հովիւը կը հաւանի ու կը սկսի չէրէզ-
ներէն ուտել ու իր անկեղծ բարեկամին ? «Թիւրքիւն
մտիկ ընել...»:

Տօճ դնօ Տատուր, Տօճ դնօ,
Պուրքիդ ծերը կօ կըրվըննօ,
Խուշուր դմօկ կեռ աղջիրնուն,
Գէշէ՛, քէշէ՛ օս դնօ...:

— Աֆէրին, տօսթում աֆէրին, մաշալլահ, նէ
թաթլըտա սէսին վար իմիշ. տէվամ էթ տօսթում տէ-
վամ էթ...:

Ըսանտ հէյէ իրիւս դահիտ,
Գիշ մը ցածցու իրիկն պօյիդ

Դահան մահան անկէճ միտօ,
 Կէնճ, խուչուրնան գէհէ՛ գնօ...:
 Հէրիֆը դեռ ըռահօթ է,
 Գըլախիդ բօց, թխիդ սիթէ,
 Անտա դահիդ դիժօր դոթ է
 Հէյ մի վախի քէչէ գնօ...:
 Պէճիդ պէճիդ դան խարվըցիր,
 Էզը ձրօ*) մօտը կիցիր,
 Էս շնվաքը ճամբօք հանիմ,
 Քիչ մը սօնկրօ խէչիդ կ'իլլիմ...:

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Յած գնա՛ Տատուր ցած գնա,
 Դլխարկիդ ծայրը կ'երեւայ,
 Խոշոր դմակ, ծուռ եղջիւրաւորներէն,
 Քաչէ՛, քաչէ՛, առ գնա...:
 Չամիչ տուի, ինքը կ'ուտէ,
 Գոռուճ գոչումը բոլոր սուտ է,
 Խոր ձորը քովդ մօտ է,
 Ոտքերը կապէ՛, նետէ գնա՛...:
 Աղէկ նայէ երկու կողմըդ,
 Քիչ մը ցածցուր երկայն պոյըդ,
 Ծերին մէրին ականջ մի տար,
 Մատղաշ խոշորներէն քչէ՛ գնա՛:
 Մարդը դեռ հոս հանգիստ է,
 Գլուխդ բա՛ց, թեւդ սօթտէ,
 Անդի ի կողմդ դժուար խորշ է
 Երբեք մի վախնար քաչէ՛ գնա՛...:

*) «Էզը-ձուր» այգիի ձոր:

Որագ, արագ, դուն հեռացիր,
 Այդեճօրին բլրակին վրայ կեցիր
 Այս շուները ճամբայ հանեմ
 Քիչ մը վերջն ալ քովդ կ'իլլիմ...:

Հովիւը շատ դոհ կը մնայ այս ագնիւ բարեկամէն
 ու քիչ մը բուրդ և զառնուկ մը կը նուիրէ, խոստա-
 նալով նաեւ յաջորդ տարի աղուոր խոյ մը, այսպէս սի-
 րալիր «Մնաք բարեւով» կը բաժնուին երկու «Անկեղծ
 բարեկամները» իրարմէ:

ԱՄԱՆ ՍԱՌԻԿ

Ձռնուզցի «Յակօր» անուն երիտասարդ մը, «Սա-
 ռա» անունով աղջիկի մը կը արահաբուր ու հետեւեալը
 կ'երգէ, իր գաւառաբարբառով:

Քէլէչ քէլէչ հագուէ՛, կապուէ՛,
 Դէմիս կանէ՛ ինծի հէյէ,
 Տիսնանք թէ մեր տուլճօնն ո՞ւր է,
 Աման Սառիկ շօտ քէլէչ իս...:
 Իս սիւ հակնամ դան օլ էլվօն
 Դլախիդ օռ կանէ՛ ճէնտօն,
 Վազիդ անցու խկի կէրտօն,
 Աման Սառիկ ինչ քէլէչ իս...:
 Ալաճոյէ՛ հաղնաս, էվէ
 Դութլու կիմի, քիդ կի վէլէ,
 Գուտատ ծօնըր աճէմ չօլ է,
 Աման Սառիկ շօտ քէլէչ իս...:
 Պիրիսմէյէ դլխուդ եաղմէն,
 Ուտքտիս հագի կարմար ճղմէն,
 Քըթատ վրճըվուն խրըղմէն
 Մօրդ կը սպանէ. շօտ քէլէչ իս:

Հէլէ՛ րիսիդ էն սիվ պէնկը,
Աշխարհքիս մէջ չիգօ տէնկը,
Իրիսիդ էդ վարդա րէնկը,
Մօրդ կը սպանէ, շօտ քէլէշ իս...:
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Աղուոր աղուոր հագուիր, կապուիր,
Դէմս կայնիր ինծի նայիր,
Տեսնենք մեր թշնամին ո՞վ է,
Աման Սառիկ շատ աղուոր ես...:
Ես Սեւ հագուիմ, դուն ա՛յ էլվան,
Գլուխդ առ կանանչ ճէշտան (1)
Վզիդ անցուր ոսկի մանեակ,
Աման Սառիկ ինչ աղուոր ես...:
Ալաճա (2) ալ, հագուիս նորէն,
Ղութնու (3) պէս քեզ կը վայլէ.
Գօտիդ ծանր պարսկայ շալ է,
Աման Սառիկ շատ աղուոր ես...:
Մետաքսէ է գլխուդ կազման (4)
Կարմիր կօշիկ է քու ոտնաման,
Դիթիդ անցուցուած խրըզման (5)
Մարդ կը սպաննէ, շատ աղուոր ես...:
Հէլէ երեսիդ այն սեւ խալր...
Աշխարհիս մէջ չի կայ նմանը,
Ղամզէնհրուդ վարդագոյնը,
Մարդ կը սպաննէ. շատ աղուոր ես...:

1) Ճէշտան կ'ըսեն բարակ կազմային (կոսպ)

2) Ալաճա խատուտակ:

3) Ղութնու մետաքսեղէն:

4) Եագմա կամ եաշմադ, թրք. (եաղլըդ):

5) Խրըզմա ոսկիէ կամ արծաթէ չինուած զնդա-

սեղ մը քթերուն կ'անցնեն:

ՏԻՆԿԻՇ ՊԱՌՕՊԷ

Եավրըմ. առէջ Օսմանցաք (1) կու գին. էս տիդ-
վընուն հէյիրը շօտ կը չարչարկան: Էօր մը, իս նստիլա
չրչիր (2) կօ քէշա, անձօ (3) նախըլ մէ տիսնամ օր,
Օսմանցա մը մտով տանը: Մտօծը կիմի հարցուց. «Ղա-
րը, հանը՞ ճէվիդ. պէն ճէվիդ խտէր»: Իսէ քչիդիր (4)
քիչ մը խշվէշ եղղընիլա քուշը (5) գլնիլա համօ. գնն
ցըցըցա «Ահա ճէվիդ...» քաա: Օսմանցան տիսով օր չը
կօ հասկընօմ, ինք է քչիդիրը նստիցով դէշնից հարցնիլ.
«Ղարը, ճէվիդ պու մը՞ տրը: Իսէ — պու տուր քաա:
Սօնկրօ չըչիբին քարմօնը (6) ցըցուց, քսօց «Ղարը ես չու-
նէ՞ տիր»: «Պու տա ճէվիդին բիլլիկի տիր... եավրըմ
...» քաա: Օսմանցան քիչ մը բամպակի կուտ ճանկից
ու ինծի իրկէնցուց: «Եա դարը պու նէ՞ տիր»: Եավրըմ
օ տա ճէվիդին... չէյի տիր...: Օսմանցան տիսով օր
թիւրքիւրէն չըկօ հասկընօմ, իլով տերթօյնիքէն՝ նախըլ
մէ ունկուղան տըպրօկը գըլախը դիպով. (արստօխը (7)
կախիլա տըպրօկը: Օսմանցան ըջըցուց, բիրօնը բացով
տիսով օր ունկիդ է, ծըծաղիլէն քսօց. «Ղարը ահա թա-
ման ճէվիդ...»: Եավրըմ օ ճէվիդ տէյիլ. օ դօզ տուր
դօզ...»:

1) Օսմանցա կ'ըսեն անոնց, որոնք անկանոն գին-
ուորներ էին, կառավարութեան նոր եկած ատենները:

2) Չրչիր բամպակի դալի:

3) Անձօ կը նշանակէ անակնկալ և կամ հեղ մըն ալ:

4) Քչիդիր օճախին եղերքը:

5) Քուշ օճախ:

6) Բարմօն բամպակի դալիին խաչածեւ չըջանալը:

7) Արստօխ առաստաղ:

Իբօր ինտէս ըսա, մըջէն տօսը քսօն հօտ առով, նուրուկենց տըպըքկին բիրօնը կապից, առջըքու տեղը կախից ու ծըծաղիլէն իլով գնօց...

ՏԻՆԿԻՇ ՊԱՌԱԽԸ

Չաւակս, ժամանակին օսմանցիք այս կողմերը կու գային և այս տեղերը դտնուող հայերը շատ կը հարչարէին: Օր մը երբ ես նստաւ ճրճը (բամակի) դտիչ կը քաշէի, հեղ մըն ալ անակնկալ, օսմանցի մը մտաւ տունը. և մատնին պէս ըսաւ. — Դարը ճէվիդ կ'ուզեմ. ո՛ւրք ճէվիդ: Ես ալ խըչիլը (բամակի խողակ) ցոյց տալով ըսի. «Ահա ճէվիդ...»: Օսմանցին շուարած, խողակնեւրուն կեղեւները, (որոնք դիզուած էին օճախին եղերքը, քչիկ քչիկ վառելու համար) ցոյց տալով հարցուց. «Ճէվիդը ա՞յս է»: Այո, ըսի... Եւ յետոյ դտիչին շրջանակը ցոյց տալով ըսաւ. «Ո՛վ դարը ապա այս ի՞նչ է: Պատասխանեցի ըսելով. «Այս ալ ճէվիդին բիլլիկն է (շրջանակ): Մինչեւ այն ատեն քիչ մը բամակի կուտ ճանկելով ըսաւ. «Ուրեմն այս ի՞նչ է: «Այդ ալ ճէվիդին... բանն է...: Օսմանցին երբ տեսաւ որ թուրքերէն չեմ հասկնար, խնդալէն ելաւ տանը երկայնքը կը չափըփէր, երբ գլխուն դպաւ առաստաղէն կախուած ընկոյզի տուրակը... «Ահա թաման ճէվիդը...» ըսաւ Օսմանցին: Եւ վրում, ըսի անոր, այդ ճէվիդ չէ, ճէվիդ չէ. այդ դօզ է դօզ...: Երբ այսպէս ըսի, մարդը վար առաւ ընկոյզի տուրակը և բերանը բանալով՝ տասը քստն հատ ընկոյզ առաւ ու նորէն առաջուան տեղը կախելով դուրս ելաւ, խնդալով գնաց...: Անշուշտ ան հասկցած էր թէ ես թուրքերէն չէի գիտեր: Ինչ գիտնամ ես կը կարծէի թէ խողակին ճէվիդ կ'ըսեն...:

ՀԱՆԻՍԻՆՑ ՎԱՐԴԻՎՈՐԸ*

Այս երիտասարդին կը հարցնեն թէ՛ «Վարդիվօր, չօց սարտ ունիր օր էն դատօր թիւրքը գէնիցիր. հէջ աճըմիշ չաղօր...»:

— Դաք խելվ էք աղի, աճըմիշ նօյն ի՞նչ է. էնիր չօց սարտ ունին օր մեր հէյուն կընտէքք առան, աշկընտէքը... փախցըցան. կընտուցր փուրուն պըլուզը հանիցին փարչօ՝ փարչօ էրին. հէմ էն դատօր դալըմութան էնիլան սօնրօյէ, տահա մէնմուշ չաղօն եւ Էդ շնուաքը իրինց Մէհմէտին խաթրան համօր, ամէն մէկ թիւրք հաղարաւոր հէյ ջարդիցին հէմ թա չօր հուժմօյէ դեռ կօ ջարդին. գնօյու տիս Հայաստանօ դենիրը:

Հայալուքի իմ գէնօծիս ալօյը էրսունվիրիք հօտ էր. չօտ բօն մ'էր մեր Բրիտանիո խաթրան համօր. իս մեղաւոր մէկն իմ. հէմ աղքատ մ'իմ. Բրիտանիո համօ մատօղ չիմ կանի էնի հարուստան կիմի օր, մեղքիս քաղվայ. էնուր համօր՝ իսէ կուճէլօ Բրիտանիո խաթրան համօ ինքիր աշխարհին մէջ ապրօծ տարուօն գլախ, թիւրք մը գէնիցի օր միդքօցիս թուղութան՝ հուղուս արքալութան տօ... ինք էրսունվիրիք տարա ապրիցօվ իս է 33 թիւրք դուրպօն էրի ինքիր. դաք է մօրդ էք նը դաք է իրկ իրկու հիդի գէնիցէ՛ք Բրիտանիո խաթրան համօ...:

*) Այս երիտասարդին պատմութեան մանրամասնութիւնը պիտի տեսնուի Ֆ. Մ. գրքոյկին մէջ:

ՀԱՆԷՍԵՍՆ ՎԱՐԴԱՎԱՌԸ

„Վարդավառ“ կ'ըսեն անոր. „ինչպէ՞ս սիրտ ունէիր որ այնչափ թուրք մօրթեցիր. երբեք չի կսկծացիր...:

Կը պատասխանէ Վարդավառը հետեւեալ կերպով. — դուք խենդ էք եղեր, կսկծալը ի՞նչ է... անոնք ինչպէ՞ս սրտեր ունէին, որ մեր հայերուն կրները տռին. աղ-ջիկները... , փախցուցին. կրներուն արդանդներէն մա-նուկները հանեցին ու կտոր կտոր ըրին և այնչափով ալ չգոհանալով, այլ և այլ տանջանքներու ենթարկելէ յետոյ ակաան իրենց Մահմէտին խաթէր համար, իւրաքանչիւր թիւրք հաղարաւոր անմեղ հայեր ջարդել նոյնիսկ մինչեւ այսօր դեռ կը ջարդեն. զացէք և տե-սէք Հայաստանի կողմերը: Մինչդեռ իմ մօրթածիս ընդ-ամէնը 33 հատ էր: Շատ բա՞ն մըն էր, մեր Քրիստոսի խաթէր համար...:

Որովհետեւ ես մեղաւոր անհատ մըն եմ, միեւնոյն ժամանակ ալ աղքատ. Քրիստոսի խաթէր համար մա-տաղներ չեմ կրնար ընել հարուստներուն պէս, որպէսզի մեղքիս թողութիւն ու հոգուսյօ արքայութիւն տայ Քրիստոս...:

Քրիստոս 33 տարի ապրեցաւ, ես ալ տաբուայ գլուխ թուրք մը մատաղ ըրի իրեն... Եթէ դուք ալ մարդ էք, երկ երկու թուրք ալ դուք մատղեցէք Քրիս-տոսի խաթէր համար...:

Ո՛՛Հ ԻՄ ԸՆԿԵՐ

(Մեռած՝ 29 Դեկտ. 1915 Նախա)

Ո՛հ... իմ ընկեր Վարդ-Մեխակ,
Ծաղիկներու թագուհի,
Ընկերներդ դու համակ
Թողուցիր մէջ սեւ սուգի...:

Անուշահոտ Վարդ-Մեխակ,
Անակնկալ թոռմեցար,
Իբրեւ սիրուն մի սոխակ
Թռա՛ր մեղնից հեռացար...:

Սորչակ մ'անգութ մրրկաւ,
Մի փունջ խլեց մեղանից,
Անդարձ, յաւէտ նա ինկաւ,
Անել ծոցը սեւ հողին...:

Թէեւ մահդ սրտաչունչ,
Յաւալի էր մեղ համար,
Իբր անթառամ ծաղկեփունջ,
Պիտ բուրեւս մեղ անդադար...:

Եթաւ բարո՛ւ... ո՛հ ընկեր,
Նայ, հանգչիր դու դնայ...
Էեւ մարմնով մեռած ես,
Ունեղ անմահ պիտ մնայ...:

ՉՈՐՍ ԸՆԿԵՐՔ

Վարդ, երիցուկ, մանուշակ,
Երեք ծաղկունք մի սոխակ,
Նոյն պարտիզում կ'ապրէին,
Թագունին էր վարդենին:

Վարդենին թուփին տակ
Կ'ապաւինէր ժանուշակ,
Պարտիզպանը քանի դար,
Նախ կը սիրէր զանի յար:

Եւ վարդենին գոցեց զայն,
Որ չի տեսնէ պարտիզպանն,
Իսկ Մանուշակն անդադար,
Չորս զին անուշ բոյր կու տար:

Երիցուկը շփոթած,
Գլխուն ճերմակ մը փաթթած,
Դատաւորի ձեւ առաւ,
Վարդենին խօսք բացաւ:

«Ո՛վ թագունի մէջ ծաղկանց,
Պէտք չէ լինիս դու նախանձ,
Մեր տէրն է միեւնոյն,
Նոյնիսկ փշոտ մորենուոյն»:

«Ինչո՞ւ թեւերդ կ'երկարես,
Որ գոցես անոր երես,
Եթէ ունիս դու լոյս թոյր,
Ան ալ ունի քաղցր բոյր»:

Մանուշակն է վիզը ճուկ,
Փափկատերեւ և խեղճուկ,
Բայց ունի նա անուշ հոտ,
Քանզի կ'ապրի քեզի մօտ»:

«Առակ մը կայ շատ յարմար,
Որ կը խօսուի դարէ դար.
«Քու ընկերդ քեզի պէս.
Պէտք է յաւէտ դուն սիրես»:

Պատասխանեց վարդենին,
Դատաւոր երիցուկին,
«Մ'ընէր դու զիս դատապարտ,
Ոչ նախանձ եմ, ոչ հպարտ»:

Սոխակն ըսաւ վարդենուոյն,
«Ո՛վ թագունի գերագոյն.
Այն ալ ունի քեզ նման,
Անուշ հոտեր անմման»:

«Չորս ընկեր ենք, չորս անձինք.
Պէտք չէ զիրար նախանձինք.
Այլ, պարտ է մեզ միասին —
Ապրիլ ցվերջն աշխարհին»:

«Ես եմ սոխակն երաժիշտ,
Եւ ողբաձայն կ'երգեմ միշտ,
Թէ կոկոններդ փառաւոր,
Ե՞րբ պիտ բացուին նորանոր»:

Վարդենին էր քաջ Զէյթուն,
Երիցուկն էր խիղճ մարդուն,
Դաջ Զէյթունի թեւին տակ,
Պռնուղն էր այն մանուշակ:

Իսկ սոխակն երաժիշտ,
Որ ողբաձայն կ'երգէր միշտ,
Զգացումն էր մարդուն այն,
Կ'արձագանգէր դաշտք համայն:

ՈՂԲԵՐԳԻ ԴԵՊԻ ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Երբ որ կու գար գարունն անո՛ւշ,
Կ'անհետանար ձմրան մշուշ,
Ուլիկները հայրենիքիս,
Կը մայէին մօտ ականջիս....:

Իսկ այժմ հոս ոչ ո՛ւլ, ոչ ա՛յժ,
Ոչ կով, ոչ եզ, ոչ հօտարած,
Այլ միայնակ հայրենիքիս,
Կարօտն ունիմ խորը սրտիս....:

Երբ որ կու գար գարունը նոր,
Ծաղկէին ծառեր բերաւոր,
Անտառները հայրենիքիս,
Նման էին պէս պէս գորգիս....:

Իսկ հոս ոչ թէ լոկ գորգ չունիմ,
Բի՛ւր... վիշտերով կը տառապիմ,
Երանի թէ հայրենիքիս,
Քարը լինէր բարձր գանկիս....:

Երբ որ կու գար գարնան ամիս,
Մարտ և Ապրիլ, յետոյ Մայիս,
Ջուրն ու օդը հայրենիքիս,
Կ'ընծայէին կեանք մ'ալ կեանքիս....:

Իսկ այժմ հոս չունիմ գարուն,
Եւ ոչ ամառ, ոչ ալ աշուն,
Ջուրն ու օդն ալ հայրենիքիս,
Հեղեղներն են արտասուքիս....:

Երբ կը ծնէր գարնան չղիկ,
Եւ կը փչէր հովը մեղմիկ,
Պէս պէս ծաղկունք հայրենիքիս,
Կը բուրէին իմ ռնգունքիս....:

Իսկ այժմ հոս փոքս է անյագ,
Չմոռս ցուրտ, ամառս տաք,
Չի կայ հոս իմ հայրենիքիս,
Քաղցրահամք, որ դայ քիմքիս....:

ՄԵՆԻ ՁԵՆՔ ՌԻՁԵՐ ՌԻՐԻՇ ԲԱՆ

Անմահ հողիք դացէ՛ք տեսէ՛ք հայոց Աստուած ի՞նչ կ'անէ,
Միթէ նորէն երկնից վերեւ նոր Հայաստան պիտ կազմէ,
Եթէ իրաւ հայոց համար այս է անոր զբաղմունք,
Մենք չենք ուզեր հոն Հայաստան, այլ մեզ թող տայ
թեւ թիկունք:

Միթէ արդեօք մեր վրէժը լուծել կ'ուզէ ոսոխէն,
Եթէ այդ է՝ այդ չի կրնար, քանզի չունի ո՞ր ու քէն,
Ո՛վ սբ. հողիք րսէ՛ք անոր՝ միայն թող տայ մեզի՝ զէնք,
Մեր ոսոխէն մեր վրէժը մենք մեր ձեռքով կը լուծենք:
Ըսէ՛ք անոր մենք չենք ուզեր ոչ կարասի ոչ անօթ, (նօթ
Մեզի թող տայ սուր, հրացան, փամբուշտ և ռումբ թնդաւ-
եթէ կ'ուզէ հայոց ազգին... չնորհել փառքեր նորանոր,
Թող տայ մեզի ոյժ, քաջութիւն և բանակներ զօրաւոր:
Եթէ կ'ըսէ. «Ես անոնց տամ այլ Աստուածներ անսահման»,
Մենք չենք ուզեր ոչ «այլ Աստուած» ոչ ալ ուրիշ օգնական
Այլ մենք կ'ուզենք գարեր ի վեր մեզի պատկան Հայաստն,
Այն մեզի տուն, մենք անոր տէր, զինքն ալ մեզի
մեծ պաշտպան:

ԱՂՕԹԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

Ով Տէր Աստուած ամենակալ,
Անհուն, անճառ, անօրակալ,
Երկայնամիտ՝ և ողորմած,
Ունկնդիր մեզ ո՛վ տէր Աստուած:

Եթէ անցնի աշխարհք համայն,
էիր և էս, դու յաւիտեան,
Համայն Աստուածք են արարած
Բացի քենէ ոչ զոյ Աստուած:

Մենք գիտենք թէ դու կարող ես
Ինչ որ կ'ուզես այնպէս կ'ընես,
Սակայն ինչո՞ւ կ'անտեսես մեզ,
Մինչ կը սպասենք անհամբեր քեզ:

Գիշեր ցորեկ քեզ կ'աղօթենք
Թեքահաւատ մեղաւոր չենք,
Ունինք խորան՝ ունինք սեղան,
Կը հաւատանք գիտենք «մեղան»:

Նա և ունինք պատարագիչ,
Ըսպասաւոր, դպիր, երգիչ,
Կաթողիկոս, եպիսկոպոս,
Եւ քահանայք քարոզախօս:

Ունինք բուրվառ խնկարկելու,
Եւ աշտանակ մօմ վառելու,
Քեզի համար «փառք ի բարձունք»
Կ'ըսենք և կը թափենք արցունք:

Ունինք նաեւ Ծնունդ, Զատիկ,
Մէկ տարին հինգ նաւակատիք
Ըստ օրինացդ սբ. կը պահենք
«Մեղեդի»ներ, երգելով մենք:

Նաեւ ունինք «Աւետարան».
«Սբ. սրբութիւն» աւագ խորան,
Ըստ օրինացդ կը պաշտենք զայն,
Որ օգնես Հայ ազգին համայն:

Իբիկուններ ժամերգութիւն,
Աղու հացին ողբերգութիւն,
«Խոնարհեցո՛» և «ապրեցո՛».
Այլ օրերն ալ, «Տէր մեր կեցո՛»:

Գիշեր ցորեկ արտասուելով,
Պաղատեցինք զայս բռնելով,
«Ըզմեղս մեր մի յիշեսցես,
Այլ գթութեամբ քով քաւեսցես»:

Եւ միշտ կ'ըսենք «Տէր ողորմես»
«Հայր երկնաւոր մեզ ողորմես,
Մ'վ բարեգութ անոխակալ,
Ըզպաղատանս մեր ընկալ»:

Դարձեալ մեզի չլսեցիր,
Մեր թշնամոյն ձեռք ձգեցիր,
Ինչո՞ւ համար, ինչո՞ւ արդեօք,
Քեզ սիրողին չտարիր հոգ...:

Չարչարուեցանք քեզ չուրացանք,
Նօթի, ծարաւ, հաց մուրաղինք,
Նորէն ըսինք «Աստուած մեծ է,
Ամենակալ ողորմած է»:

Թէ ըսէինք «Դուք էք Աստուած»
Պիտ լինէինք մենք ազատուած,
Բայց քու սիրոյն ըսինք անոնց,
Թէ՛ «փրկեցէ՛ք մեղաց մերոց...»:

Հերիք լուս, հերիք ո՛վ Տէր,
Մինչեւ ե՞րբ մեռնք այսպէս անտէր.
Փրկեայ ըզմեզ գէթ այսու յետ,
Գովեմք ըզքեզ այժմ և յաւէտ:
Պէտէճիք, 1917

ԻՆՉՈ՞Ւ ԱՅՍՊԷՍ

Չար թշնամոյն սուրբ ձեռքին,

Միշտ կը սպառնայ հայոց ազգին,

Մենք գերի ենք յաճախ թուրքին,

Ինչո՞ւ արդեօք, ինչո՞ւ այսպէս...

Մենք չունէինք դարեր առաջ,

Թագաւորներ՝ խիզախ և քաջ,

Բայց այժմ մենք թուրքին յառաջ

Կը խոնարհինք. ինչո՞ւ այսպէս...

Միթէ արդեօք թուրքը միայն,

Ունի. զէնք, սուր և հրացան,

Մեր Ռուբէնեանք անհետացան,

Ինչո՞ւ արդեօք, ինչո՞ւ այդպէս...

Միթէ անգութ թուրքը ունէ՞ր

Սուրբ հոգիով մարգարէներ.

Մինչդեռ Հայք Յիսուս ունէր.

Նա չաղատեց. ինչո՞ւ այսպէս...

Հայք չունէր մեծն Աստուած,

Ամենակալ և սղորմած,

Արդեօք ինչո՞ւ նա մեզ չանսաց,

Ինչո՞ւ արդեօք, ինչո՞ւ այսպէս...

Այն է միայն պակասը մեր,

Չունինք... հոգի զիրարասէր,

Ոչ ալ նաեւ միութիւններ,

Չիրար սիրող. ինչո՞ւ այսպէս...

Օ՞ն եղբայրներ մենք այսու յետ,

Միաձայնինք որ ապրինք զէթ,

Դառնանք զԱստուած մեր փրկաւէտ,

Մենք կ'աղատուինք հազիւ այսպէս...

ԵՍ ԶԻՍ

Շուռ տուի աչերս նայեցայ չորս դիւ,

Ոչինչ տեսայ հոն՝ սոսկ տեսայ եւ զիւ,

Ընկեր մը յարմար, դժնդակ կեանքիւ,

Աշխարհի մէջը սոսկ գտայ եւ զիւ...

Օրերս անցան ա՛հ ու հաճախով,

Կարող չեմ գրել ցաւերս գրչով,

Վշտի ենթակայ, սիրոյ կրակով,

Տոհորսւող մէկը սոսկ տեսայ եւ զիւ...

Հառաչանքս յար ցաւերս անվերջ,

Սիրտս բռնկած կրակով մ'անշէջ,

Յաւի կնճիռի ալիքներու մէջ,

Ընկղմած մէկը սոսկ տեսայ եւ զիւ:

Որ կողմը դառնամ աշխարհս է մշուշ,

Չտեսայ որ մը ժպտուն ու անուշ,

Իոյր աշխարհին աչքերուն եմ փուշ,

Ապերջանիկ մարդ սոսկ տեսայ եւ զիւ...

Երկինքի ամպեր փաթթեցին իմ շուրջ,

Մնացի մինակ անձայն, լուռ և մունջ,

Երկնցաւ վերեւս սե բաղդին կամուրջ,

Արեւին լոյսն ալ չլուսաւորեց զիւ...

Սիւ 1907

ԹէՊԷՏ ՈՒՆԻՄ ԲԱՅՑ ԻՆՉ ՕԳՈՒՏ

Թէպէտ ունիմ եւ մի գրիչ,

Իսկ չի կրնար գրել՝ զիր ջինջ,

Յայրը երկաթ եւ կոթը փայտ,

Այն չէ կարող ելլել ի յայտ:

է սեւաթոյր,
 Իբր սեւ մուր:
 Թէպէտ ունիմ մի կաղամար,
 Կարմիր կաւէ շինուած մարմար,
 Բայց ի՞նչ օգուտ նա դատարկ է,
 Չունի ներկ որ թուղթըս ներկէ:
 Շինուած հողէ,
 Անձայն փող է:

Թէպէտ ունիմ մեկան կարմիր,
 Որ աչքերէս կը հոսին բիւր,
 Բայց ի՞նչ օգուտ նա է սահուն,
 Իմ գրչիս հետ չէ գնայուն:

Այլոց ջուր է,
 Ինծի հուր է:
 Թէպէտ ունիմ թուղթ ալ ճերմակ,
 Եւ կը փայլի իմ գրչիս տակ,
 Բայց ի՞նչ օգուտ չեն համամիտ,
 Որ պատճառեն ինձ մի ժպիտ:
 Թուղթըս փայլուն,
 Գրիչըս քուն:

Գրիչ, մեկան, թուղթ, կաղամար,
 Ունիմ նաեւ սեղան յարմար,
 Բայց ի՞նչ օգուտ՝ չեն միաբան,
 Որ ես ըլլամ մի պատմաբան:
 Միտքըս հանճար,
 Գործիքս անճար:

Թէեւ կ'ուզեմ գրել երկտող,
 Ոտանաւոր, իրրեւ քերթող,
 Ո՛հ ի՞նչ օգուտ. հազիւ թէ ես
 Կրնամ կարգալ մանկիկի պէս:
 Կարդալս քիչ,
 Գիրքս ոչինչ....:

101 ԻՄԱՍՏԱԼԻՑ ԽՕՍՔԵՐ

1. Անպաշտպան արդարութիւնը, նման է անձրեւէ զրկուած բոյսերուն:
2. Անձրեւը երաշտին թշնամին է. իսկ արցունքը մխիթարիչն է ջերմեռանդին և անոր հոգեկան վշտերուն:
3. Աղնութեան պսակով՝ պսակուեցէ՛ք խղճի դեղեցկուհիին հետ. արդարութեան ծովերէն պիտի ստանաք բազմաթիւ, խաղաղութեան զաւակներ:
4. Ամենափոքր ապակիի մը փայլը մարդիկ մէկ տէքով կը տեսնեն. իսկ մութին մէջ, այնչափ մեծ գոհարները, չորս աչքով ալ ոչ ոք կը տեսնէ:
5. Անկարելի բաղձանքը մարդուն, կը մնայ միշտ ապարդիւն, բայց ամէն ինչ՝ Կարելի. ինչ, կ'ըլլայ յար և միշտ դիւրին....:
6. Արդարը կ'ուզէ դատաստան, իսկ մեղաւորը գերդաստան:
7. Աշխարհը առանձին վայելիլ ուղողը, ինքզինքը կորուստի կը մատնէ:
8. Ազահութիւնը ոսկիի ձայնին կը վազէ, իսկ ոսկին անկէ լուր չունի:
9. Առանց դրամի գիտութիւնը արժէք չունի:
10. Աղքատին իրաւը սուտ է. իսկ հարուստին սուտը իրաւ....:
11. Աղտը ջուրով կը մաքրուի. իսկ ջուրը կրակով:
12. Առանց պատճառի կոխ չի ծագիր. բայց կոխ չուղողը պատճառէն կը խուսափի:
13. Աղքատին կատու ըլլալէն, հարուստին շուն ըլլալ աւելի լաւ է:
14. Արժանապատուութիւնը չզիտցող մարդուն, միայն սանձ մը պէտք է....:

15. Աղքատին հիւանդը շուտ կը մեռնի, բայց մեռելը ուշ կը վերնայ...:
16. Անօթիին հաց տալ աւելի լաւ է, քան թէ խրատ:
17. Աշխարհը ծերերուն համար, արժէք չունի. ապաշին երիտասարդներուն համար շատ թանկ... է:
18. Անօթիին համար թեփոս հացը կարկանդակ է. իսկ կուշտին համար մեղրով հացը ոչինչ...:
19. Բարերարին բարիքը յաճախ չարագործները կը վայելեն:
20. Բազդը մարդուն զարդն է, ուրիշներուն աչքին կը փայլի:
21. Բանտը ոճրագործին պատիժն է. իսկ շատախօս կնիկը, իր ամուսինին թէ բանտն է՝ թէ պատիժը...:
22. Բարձր ձայնով բեմերէն բանախօսները աւելի բարբարոս են, քան թէ չի խողները:
23. Գողնը զգողը կը սիրէ. բայց երբ առիթը կ'ուշենայ, զիրար կը կողոպտեն:
24. Գինեմոյին արեւը գինեաւան մէջ կը ծաղի...:
25. Գայլը շան ձայնէն կը վախնայ ոչ թէ իրմէ:
26. Կէշը մի՛ մեղադրէր՝ շուտ կը հասնի. իսկ լաւը ականջը կը գողէ:
27. Գամբ՝ մուրճին հարուածովն է որ պատերը կը ծակէ:
28. Դժբաղդին խօսքերը, ամէն մարդու հակառակ կը թուի:
29. Դժուարը շատ գոռոզ է, բայց անոր ծառը այնքան հեղ:
30. Երկրագունդը շատ մեծ է. բայց Աստուծոյ ձեռքը աւելի մեծ է որ դայն կը բռնէ:
31. Երբէք չի մեռնիր այն մարդը, որուն ոտքերը հողին վրայ չեն կոխեր...:

32. Եթէ կ'ուզես որ կնկանդ հետ սիրով վարուիս, ականջդ գողէ՛ ինչուդ զոպէ:
33. «Ես սուտ չեմ խօսիր» ըսողին ամենամեծ սուտն է որ քեզ կը խոստովանի:
34. Եթէ կ'ուզես անմեղ մնալ, Աստուծոյ սէրը սրտիդ մէջ պահէ:
35. Զաւակդ շատ սիրելովդ չես կրնար դայն երջանկացնել. իսկ երբ լաւ կը թես, դուն ես ամենէն երջանկիր:
36. Զէնքը մարդոց թէ փրկիչն է, և թէ սպաննիչը:
37. Զաւակ չունենալը վիշտ է. իսկ ունենալը, ցաւ...:
38. Զուգուածիւնը, մարդուն պահապան հրեշտակն է. սակայն անտարբերութիւնն ալ, փորձանքներու մեծ իշխանը...:
39. Թէ կ'ուզես թագ լուսազարդ, ունեցի՛ր կին հնազանդ թող լինի քեզ սիրող, նաև առանին գործունեայ:
40. Թոյնը առանց տանջելու կը մեռցնէ. իսկ յամառ կնիկը չարչարելով կը սպաննէ իւր ամուսինը:
41. Թութակը թուռն մըն է որ լսածը կը սորվի. իսկ մանուկը թութակ մըն է տեսածն ալ կը սորվի. լսածն ալ:
42. Լաւագոյն է ունենալ առաքելի մէկ ընկեր, քան թէ ունենալ անգութ, տառնեակ հարուստ ազգականներ:
43. Լուծիւնը ոսկի է. քիչ խօսիլը արծաթ, իսկ «համբերութիւնը կեանք»:
44. Էլացք մեծերու համար վշտի դարման է. իսկ փոքրերուն զէնքն է:
45. Խօսք կալ խելառին խելք կու տայ, խօսք ալ կայ, խելացին խելքէ կը հանէ:

46. Խօսքը չդիտցողին ամենասիրելին ալ զինքը կ'արհամարհէ։
47. Խրատը պտուղ մըն է. ոմանց ախորժակին կու դայ, ոմանց ոչ...։
48. Խենդը թագաւոր ալ ըլլայ, անոր խօսքը խն-լացի չըլլար։
49. Խրատ տալը շատ դիւրին է. բայց ըմբռնելը անքան դժուար...։
50. Խենդին խրատ տուողը ինքը խրատի կարօտ է։
51. Խեղացի բնտանիքով աղքատ ըլլալ աւելի լաւ է, քան թէ՛ անխելքի հետ հարուստ...։
52. Ծանր քարը տեղէն չի շարժիր, իսկ թեթեւին տեղը յայտնի չըլլար։
53. Ծերութիւնը ամէն ոք կը փափաքի. եթէ գիտնայ որ վշտէ ու ցաւէ զերծ պիտի մնայ։
54. Ծառը իր արմատին վրայ կը հպարտանայ. եթէ արմատը հաստատուն է։
55. Կինը աղրուկ մըն է, կը ծծէ մաքուր արիւնդ՝ կեանքդ հատցնելու համար. բայց աղրուկը կենդանի մըն է, կը ծծէ փեսակար արիւնդ, քեզ ապրեցնելու համար։
56. Կուշտը անօթիէն հաց չուզեր։
57. Կ'ուզես որ թշնամիդ յաղթես, բերանդ զոցէ ու մի՛ խօսիր։ Կոխ չուզող մարդը բարձրաձայն չխօսիր։
58. Կոկորդը կռնակէն զօրաւոր է։
59. Հնազանդ կիներ ամուսնոյն թաղն ու պարծանքն է, իսկ խօտապահանջ ամուսինը կնկան դժոխք...։
60. Հօրը խրատը զաւկին դանձ է. եթէ անհնա-զանդ զաւակը զայն պարտալի չվատնէ։
61. Հարուստ կայ հաց կ'ուզէ, հարուստ ալ կայ հաց կը կերցնէ։

62. «Հնազանդութիւն»ը բոլոր առաքինութիւննե-րուն, զլիաւորագոյնն է։
63. Հոր փորոքը, նախ իր հասակին առանց չա-փելու, ուրիշը չկրնար ձգել։
64. Հանգիստ սրտով չոր հաց ուտել մեծ փառք է, քան թէ անուշեղէնը մտատանջութեան մէջ։
65. Հարիւր իմաստալից խօսք խօսելու համար, հազարաւոր փորձառու մարդոցմէ խօսք սորվելու է։
66. Զիւնը շատ պաղ է, մինչդեռ խօսք կայ, որ մարդը կը սառեցնէ։
67. Զախող դործը, մարդուն ձանձրութիւն կը պատճառէ. բայց հիւանդութիւնը երկուքն ալ կը մոռցնէ։
68. Զմերուկը եթէ գիտնայ թէ ինքը կլորակ է, մարդուն ձեռքը իյնալէ կը խուսափի...։
69. Մօմը իր մահովը, մարդուն լոյս կու տայ։
70. Մահը մարդուն խրատ է, եթէ Աստուծոյ վախը սրտին մէջն է։
71. Մեղաւորը մահէն շատ կը վախնայ, իսկ ար-դարը կ'ուրախանայ։
72. Մանուկին կրթութիւնը ծնողքին յարգանք է։
73. Մարդ ինքզինքը գովելու չէ, այլ ուրիշէն գով-ուելու է։
74. Մարդ քանի ծերանայ, բաղդն ալ միտսին կը ծերանայ։
75. Մարդ անօթի չմեռնիր, իսկ կեանքը կը նուազի։
76. Մի մեղադրէր ոեւէ մարդ, մեղադրածդ պիտ ինդայ վրադ։
77. Մեղուն մեղքը կը չլինէ իր անունդին համար, ոչ թէ մարդուն համար։
78. Մարդ իր ունեցածովը պիտի զոհանայ. ուրիշէն օգուտ չկայ։

79. «Մահ» անունը այնչափ անրելի անուն մըն է, որ նոյնիսկ ինքն իրմէ կը վախնայ ու մարդոցմէ աներեւոյթ կը մնայ....:

80. Նորատունկը պտուղ չտար մինչեւ որ մեծնայ:

81. Նոր խօսք մը խօսելու համար, շատ խորհիլը օգուտ չունի. այլ շատ ապրիլ պէտք է:

82. Շատ կ'ապրի այն մարդը, որ սրտին յարմար կին ունի....:

83. Յաւ կայ որ մարդուն ծանր կը թուի, մինչդեռ ցաւ կայ որ ցաւերէ ծանր է:

84. Շատ կ'ապրի այն մարդը որ մարդկային զգացումէ զուրկ է:

85. Շատախօս կնկան ամուսինը կը նմանի այն մարդուն, որ կը ճօճայ կախաղանէն:

86. Շատ խրատուելով մարդ խելացի չկրնար ըլլալ. եթէ չունի խրատ լսելու ականջներ:

87. Ոսկին աշխարհի չորս ծագերը կը շրջի. բայց գերեզմանէն անդին չկրնար անցնիլ:

88. Պատուով ազգատ ըլլալը աւելի լաւ է քան թէ անպատուութեամբ հարուստ ըլլալը:

89. Ոսկրոտ դրան շունը շատ կ'ըլլայ:

90. Զբաւորութիւնը՝ մարդը մարդկութենէ կը զրկէ:

91. Զուրը կը մաքրէ աղտոտութիւնները. իսկ արցունքը կը մաքրէ՝ ամէն ցաւ ու մեղքերը:

92. Մեծ ծառը մեծ շուք կ'ունենայ իսկ պղտիկին շուքը մարդս չկրնար զովացնել:

93. Զուրը ցածին կը վազէ, իսկ կրակը բարձրէն:

94. Զանքը՝ յաջողութեան առաջնորդն է:

95. Սոսկ մեղրը չէ որ բերան կ'անուշցնէ. խօսք կայ որ մեղրէն շատ քաղցր է:

96. Սիրելը լաւ է. բայց սիրուիլը աւելի լաւ է:

97. Սիրոյ սերմը սերմանցէք սրտի արտերուն մէջ և ջրեցէք արցունքի կաթիլներով ու հնձեցէք ջանքի մանգաղներով. սիրտի ունեանք հաղարաւոր գութի կ'ալիք....:

98. Տղայ մը սոսկ ծեծով չկրթուիր, այլ տ. անելով:

99. «Տան տիկին» մը իր ամուսինը անօթի չձգեր, որչափ ալ աղքատ ըլլայ ան:

100. Փոքրիկ մանուկը մանուկ չէ, այլ զայն չկրթող հայրն ու մայրը յիմար է:

101. Օտար երկրին քաղցրեղէնէն, հայրենիքին թոյնն աւելի դիւրամարտ է....:

ԹԷՊՏԻԼԻ ԶԷՄԱՆ

Զէման տէօնտիւ օլտու եէնի,
«Մօտա» չըզտը եէնի եէնի,
Պէլլիսիզ տիր պօյու էնի,
Պօյ պէլլիսիզ, էն գալմատը:

Րուպա, քիսվէթ. թէպտիլ օլտու,
Րէզալէթ տիւնեայը ալտը,
Րայթթ, հէօրմէթ, պիւթիւն էօլտիւ,
Հայա, հիճապ, ար գալմատը:

Քեամիլ ճահիլ, ճահիլ քեամիլ,
Ախլադ գաթէն թէմիզ աէյիլ,
Հէր պիր աաէմ պիր էզրահիլ,
Ահմադ էօլտիւ պէօն գալմատը:

Չօճուզլար պէկ, պէկլէր գալիմ,
Հիչ քիմսէ գալմատը հալիմ,
Քիմ՝ ֆէյլիսօֆ քիմի մուալլիմ,
Պու զէմանտա պէօն գալմատը:

Էրքէք նէֆէր, գարը միլիս,
Չօճուգ գօմսէր, գրզլար փօլիս,
Եէտի էվտէ սէքիզ մէճլիս
Մէճլիսէ տէ կիւն գալմատը:

Նէ մէքթէպ վար նէ մէտրէսէ,
Նէ ճամի վար, նէ քիլիսէ,
«Նամազ, նիյազ, հէփ տէսիսէ»
Իման էշլտիւ, տին գալմատը:

Տիւնեա նէ տիր, էօլիւմ նէ տիր,
Ճէնէնէմ նէ, ճէնէնէթ նէ տիր,
Կիւնառ նէ տիր, սէվապ նէ տիր
Ալլահտան գօրգու գալմատը:

Ջէնկիւնէր թափար մալընա,
Պագմազլար զիւլիւտ հալընա,
Պու տիւնեանըն աշվալընա,
Տէրման էտէն ճան գալմատը:

Ֆուգարա աճլըգտան էօլիւր,
Ջէնկիւնէր ֆալիզլէ վէրիւր,
Կէօրիւլմիշ մի՞ պէօլլէ տէնիւր,
Շան, շէօնէթ իւնվան գալմատը:

«Ղուրուշ» լիրա, փարա «տինար»,
Ճահիլ աղա, աղա սէյեար,
Գալմատը հիշ րահաթ տիյար,
Եաշայաճադ կիւն գալմատը:

Թարաֆ թարաֆ հէր պիր միլլէթ,
Եէքտիկէրէ նէֆսանիյէթ,
Նէ սիյրէթ վար, նէ մէրհամէթ,
Քիմսէտէ վիճտան գալմատը:

Կէնճ պէկէնմէզ էսքիլէրի,
Էսքիլէր տէ եէնիլէրի,
Պու տիւնեանըն ճանիլէրի —
Ատէմ օլտու, նամ գալմատը:

Էվլատ պապասըն թանըմազ,
Պապա տա սէօզտէն անլամազ,
Գրզ անասընր տինլէմէզ,
Նամուս պիթտի, ար գալմատը:

«Պու տէնիրտէ, ճիւմլէ ինսան,
Քիմի տէճճալ, քիմի շէթման»,
Ագըլլըյա եօգ տուր մէյտան,
Տէլիյէտէ նան գալմատը:

Տիւնեա տէճճալ իլէ տօլտու,
Խէյր, պէրէքէթ նէրէտլէ գալմաթ
Պէօլիւք քիւճիւլէ գուլ ղտու,
Նասահաթ վէրէնտէ գալմատը:

Նասահաթ գա՞լ փարա տէկէր,
Տիւնիյէն եօգ իսէ էկէր,
Իմտաա հագգտան օլա մէկէր,
Հայա, հիճապ, ար գալմատը:

Պէօլիւք, քիւճիւլէք, գէնկին ֆազլիւր,
Դէօյ, դասապա, գօճա շէնիւր,
Տիւնիւնիւր «Մօտաշայ տայիւր,
Տիւնիւնմէյէն ճան գալմատը:

Պիրինճիսի. «Եէնի ժօտա»,
Չրպլազ, օյնամազ պալօտա,
Չիֆթէ թէլլի, թանկօ, փօլգա...
Պաշգա օյուն տա՝ գալմատը...:

Իքինճիսի թագ դօլ դօլա,
Ա՛լ էլինէ, պիր «խարիսարա»...
Գօրգմա տէմէզլէր մասկարա,
Չիւն, էթմէյէն ճան գալմատը...:

Չօդ մօտալար, կէլտի կէշտի,
Հաքին «Եօ եօ» հէփսին կէշտի,
Ագըլլըտա օնա տիւշտիւ,
«Այիպ» տէյէն ճան գալմատը:

Պու կէօղ տահա նէ՞ կէօրէճէք.

Տէրլէրտի «տէճճալ կէլէճէք».

Դըզ պապաւորնա տէլէճէք

«Չափուգ օլ, վագթըմ գալմատը...»:

Եա՛ Բապալ, եարտըմ էլլէ պանա,

Եօզ քի պանա, ճէմ՝ ճիհանա.

Տիւսիդի կէթիւր իմանա,

Փիրուշանտա՛ սէօզ գալմատը...»

Հալէպ, 1932

ՓԻՐՈՒՇԱՆ (Թ. Պ.)

Վ Ե Ր Զ

Տիար Սարգիս Գարակէօղեան (Երուսաղէմ) նուիրած է Վերջին պարագային Պաղս. $\frac{1}{2}$ ոսկի (180 Ս. Դ):

Տիար Գրիգոր Գույումճեան (Ալեքսանտրէթ) Վերջին պահուն նուիրած է 100 Ս. Դ. (այս Վերջինը առաջին մասնակցողներէն ընկերութեանս):

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

ՍԽԱԼ	ՈՒՂԻՂ	ԷԶ	ՏՈՂ
Այս զոյգ ժառի	ժայռի, այս զոյգ	9	1
Դու	քով	10	8
Կիկիսոն	Կիկիսոն	14	15
Քայճ օղլու	Քայճ օղլու	18	2
Խեմխրնօծ	խեմխրնօծ	26	11—17
Էս	էս է	27	5
Ամէնէ օր	ամէն օր	31	12
1935	1924	41	2
Չունէր		48	17

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0422233

14752

Ֆ. Մ. Ը. Ի կնիքը չկրող
օրինակները անվաւեր են:

ԳԻՆ 2 ՖՐԱՆՔ

Արտասահմանի համար 3 ֆրանք

Հասցէ.— H. BDGHOUNI

Imp. «Ani», rue Salibé, 21

Alep (Syrie)